

Vastapäättä-grammin semantiikka ja käyttö
Suomi24-keskustelupalstalla

Annina Luomala
Pro gradu -tutkielma
Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomen kieli
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Huhtikuu 2024

Pro gradu -tutkielma

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Anniina Luomala

***Vastapäätä*-grammin semantiikka ja käyttö Suomi24-keskustelupalstalla.**

Sivumäärä: 52 sivua

Pro gradu -tutkielmani käsittelee *vastapäätä*-grammin merkitystä ja käyttöä. Tutkimuksen tavoitteena on kuvata, millaisissa rakenteissa grammi esiintyy Suomi24-verkkosivuston keskusteluista koostuvassa korpusaineistossa, ja kuvata sen merkitystä näissä erilaisissa esiintymissä. Tutkimuksessani yhdistyvät kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimusote. Tutkimusaineistoni koostuu 300 *vastapäätä*-grammin esiintymästä.

Tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä toimii kognitiivinen kielentutkimus. Tarkastelussa ovat grammin kieliopillinen asema, sen seuralaisten sijamuoto ja merkitysryhmä adpositiorakenteissa sekä grammin saamat määritteet. Tämän lisäksi havainnoin yleisesti sen yhteydessä esiintyviä verbityyppejä. Kvantitatiivinen analyysi toimii ohjaamassa havaintoja sen esiintymisympäristöistä ja pohjana tarkemmalle analyysille näistä esiintymistä.

Tutkimusaineistoni perusteella *vastapäätä*-grammi esiintyy yleisimmin partitiivitäydennyksen saavana postpositiona. Tällaisia esiintymiä edusti 57,3 % kaikista tarkastelluista esiintymistä. *Vastapäätä*-grammin seuralaisena toimivat sanat olivat substantiiveja ja pronomineja. Suurimpia toistuvia merkitysryhmiä olivat rakennuksiin sekä konkreettisiin paikkoihin viittaavat sanat, jotka toimivat grammin kuvaaman tilasuhteen kiintopisteenä. Astemääräte *melkein* esiintyi grammin yhteydessä 10 kertaa. Staattinen *olla*-verbi esiintyi verbeistä ylivoimaisesti eniten grammin yhteydessä. *Vastapäätä* esiintyi myös hyvin usein verbittömissä rakenteissa osana tarkentavaa NP:tä jälkiattribuuttina.

Kaikki grammin esiintymät näyttäytyivät aineistoni perusteella kuvaavan tilallista suhdetta entiteettien välillä. Grammin merkityksessä ei ole nähtävissä aineistoni perusteella temporaalisia tai abstraktisia merkityksen laajentumia, vaan grammin kuvaama suhde on täysin spatiaalista. *Vastapäätä*-grammin hakualue hahmottui usein kiintopisteen luontaiselle etupuolelle. Jos luontaista etupuolta ei ollut havaittavissa, kuvasi *vastapäätä* sijoittumista jonkinlaisen jakolinjan eri puolille tai taustalle hahmottuvan tilan eri päihin. Tutkimukseni täydentää grammeista aiemmin tehtyä tutkimusta melko vähälle huomiolle jääneen *vastapäätä*-grammin osalta.

Avainsanat: grammi, kognitiivinen kielentutkimus, kielioppi, adpositio

Sisällys

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen tausta ja tavoitteet	4
1.2	Aiempi tutkimus	5
1.3	Aineisto ja menetelmät	7
2	Grammit kognitiivisessa kielitieteessä	9
2.1	Kognitiivinen kielioppi	9
2.2	Grammien spatiaalinen semantiikka	10
3	Grammien kieliopilliset tehtävät	17
4	Grammin esiintymien jakautuminen sanaluokkiin	20
4.1	Kieliopillinen asema	20
4.2	<i>Vastapäätä</i> -adpositiolausekkeen rakenne	21
5	<i>Vastapäätä</i>-grammin merkitystehtävät aineistossa	27
5.1	<i>Vastapäätä</i> -grammin seuralaiset	27
5.1.1	Substantiivit	29
5.1.2	Pronominit	36
5.2	Määritteet	36
5.3	Verbit	40
6	Pohdinta	43
	Lähteet	50

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Pro gradu -tutkielmani käsittelee grammia *vastapäätä*. *Vastapäätä* on spatiaalista sijaintia kuvaava grammi eli itsenäinen paikkaa ilmaiseva elementti kielessä. Grammi suhteuttaa tilassa hahmottuvan entiteetin sijainnin kiintopisteeseen. Spatiaalinen tilagrammi on kieliopillinen ilmaus, joka ensisijaisesti ilmaisee spatiaalista relaatiota (Svorou 1994: 31). Käytän käsitettä grammi tutkimani sanan *vastapäätä* eri funktioiden kattoterminä.

Sanan *vastapäätä* peruserkitys on jonkinlaista ’vastakkain etupuolella sijaitsemista’. Sen merkitys vaikuttaa olevan puhtaan spatiaalinen eli tilaa kuvaava. Esittelen grammeista aiemmin tehtyjä tutkimuksia luvussa 1.2. Sanaan *vastapäätä* yksinään keskittyvää tutkimusta ei ole aiemmin tehty. Tavoitteenani on kuvata sanan merkitystä sekä tarkastella sen käyttöä ja käyttöympäristöjä. Lähestyn tutkimusaiheeni kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta. Se tarkastelee kieltä ja kielenkäyttöä erottamattomana osana ihmistoimintaa ja -kognitiota. Kuvaan luvussa 2 tätä tutkimuksen teoriataustaa tarkemmin.

Vastapäätä on grammi, jonka Kielitoimiston sanakirja määrittää olevan merkitykseltään ’jkn kanssa vastatusten, vastakkain, kasvokkain, kohdakkain’ (KS 2022). Raimo Jussila (2004) esittää sanan *vastapäätä* ensiesiintymäksi ”1727 alm” eli vuoden 1727 almanakan sanojen ensiesiintymiä listaavassa teoksessaan. Sana voi olla lausekontekstista riippuen adverbi, adpositio tai kvasiadpositio. Kvasiadpositiolla tarkoitan Ojutkankaan ja Huumon (2010: 25) mukaisesti rakenteita, jossa grammin yhteydessä esiintyvä seuralainen ei ole kieliopillisessa sijassa vaan paikallissijassa. Adpositiot, eli pre- ja postpositiot, ovat taipumattomia tai vajaaparadigmaisia sanoja. Niillä on täydennys, ja ne ilmaisevat entiteetin suhdetta johonkin toiseen entiteettiin. Adpositiona *vastapäätä* voi saada genetiivi- tai partitiivimuotoisen täydennyksen. (VISK §703.) Jos sana ei saa pakollista täydennystä, toimii se lauseessa adverbina. Kuvaan luvussa 2.3 laajemmin sanan kieliopillisiä tehtäviä ja tämän vaikutuksia sen saamiin merkitystehtäviin.

Tutkimukseni tavoitteena on vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaista suhdetta *vastapäätä*-grammi kuvaa?
2. Millaisissa rakenteissa *vastapäätä* esiintyy aineistossa?

3. Mitä määritteitä *vastapäätä*-grammin yhteydessä käytetään?

Hypoteesini on, että *vastapäätä* ilmaisee kaikissa esiintymissä spatiaalista sijaintia. Tämä perustuu siihen, että sanakirjojen merkityskuvaukset mainitsevat sille vain spatiaalisia merkitystehtäviä. Uskon myös, että sana toimii yleisemmin postpositiona kuin prepositiona adpositiorakenteissa. Tämä perustuu aiempiin tutkimuksiin grammien käytöstä, jossa postposition on havaittu olevan yleisempi, sekä siihen, että postpositio voi saada täydennykseen sekä partitiivi- että genetiivitäydennyksen. Lauseissa kuvattujen entiteettien uskon näyttäytyvän selkeärajaisina ja konkreettisina hahmoina, joille on hahmotettavissa jonkinlainen etupuoli, jonka kautta grammin ilmaisema 'vastakkain oleminen' mahdollistuu. Tämän myötä uskon grammin seuralaisten ilmaisevan tyypillisesti konkreettisia paikkoja ja ihmisiä. Tarkastelen näitä aiheita käyttäen korpusaineistoa, josta kerään tarkemman tutkimusaineistoni. Olen valinnut aineistokseni Suomi24-verkkokorpuksen. Keräämästäni aineistosta teen kvantitatiivisia laskelmia, jotka toimivat pohjana laadulliselle analyysille.

Päätavoitteenani on luoda selkeä kuvaus grammin *vastapäätä* semantiikasta ja käytöstä. Lähestyn aihetta kognitiivisen kielitieteen näkökulmasta, erityisesti käyttäen spatiaalisen semantiikan kuvaustapoja grammin merkityksen rakentumisesta. Tutkin grammin käytön jakautumista adverbi-, adpositio- ja kvasiadpositiokäyttöön sekä adpositioiden jakautumista pre- ja postpositioiksi. Grammin seuralaisen sijamuoto ja leksikaalinen merkitys ovat myös tarkastelun kohteena. Tämän lisäksi erittelen, mitä määritteitä *vastapäätä* saa aineistossa, ja milliasia verbejä grammin sisältävissä rakenteissa yleisimmin esiintyy. Tämän kvantitatiivisen tarkastelun avulla pyrin luomaan kuvauksen grammin tyypillisistä esiintymisympäristöistä sekä sen kuvaamasta merkityksestä. Kuvaan luvussa 1.3 käyttämiäni menetelmiä sekä niiden tehtäviä tutkimuksessani vielä tarkemmin.

1.2 Aiempi tutkimus

Tarkastelun kohteena olevan sanaan, *vastapäätä*, yksinään keskittyvää tutkimusta ei ole aiemmin tehty tietojeni mukaan. Sitä on kuvattu osana adpositioita käsittelevää kirjallisuutta ja tutkimusta, mutta ei kovinkaan laajasti tai kattavasti. Tästä syystä sen erilaisten esiintymisympäristöjen kuvaus ja analyysi sen merkityksestä ovat mielestäni tarpeen. Esittelen seuraavaksi olemassa olevaa tutkimusta sekä muuta tutkimukseni kannalta oleellista kirjallisuutta. Pro gradu -tutkielmani täydentää aiemmin tehtyä tutkimusta grammeista

kognitiivisen kielitieteen alalla. Käyttämäni käsitteet ovat laajalti Langackerin kognitiivisen kieliopin sanastoa (1991, 2008).

Adpositioiden historiaa sekä aiempaa käyttöä on tutkinut Heidi Salmi (2011). Kuvauksen niiden esiintymistä vanhoissa kieliopissa on tehnyt Merimaa (2004) luoden melko laajan kuvauksen adpositioiden ensiesiintymistä. *Vastapäätä* on hänen mukaansa esiintynyt ensimmäisen kerran Yrjö Koskisen kielioppiteoksessa (Merimaa 2004: 66). Tämä esiintymä löytyy Koskisen vuoden 1860 ”Finska Språkets Satslära: ett försök” -teoksesta (Koskinen 1860: 67).

Spatiaalisten grammien semantiikasta ovat fennistiikassa kirjoittaneet erityisesti Krista Ojutkangas (2001, 2005, 2008, 2010) ja Tuomas Huumo (2010, 2013). Ojutkangas (2005) on kuvannut, millaisissa viittauskehyksissä erilaiset tilasuhteita kuvaavat grammit toimivat. Myös omassa tutkimuksessa tarkastelen viittauskehyksiä *vastapäätä*-grammin kohdalla. Ruumiinosanimistä kieliopillistuneita grammeja ovat tutkineet esimerkiksi Ojutkangas (2001, 2003) ja Suutari (2006). Myös jonkin verran pro gradu -tutkielmia sekä väitöskirjoja on tehty grammeista. Niissä on tutkittu muun muassa grammeja *lähellä* (Kanervavuori, 2023), *kohti*, *päin* ja *vasten* (Huhtala 2023), *perässä* ja *jäljessä* (Kelloniemi, 2018), *edessä* ja *edellä* (Teeri-Niknammoghadam 2016, 2021), *ohi* (Veikkonen 2016). Nämä muista spatiaalisista grammeista tehdyt havainnot ovat ohjanneet oman tutkimukseni tarkastelukohteita. Koska *vastapäätä*-grammin merkitykseen kuuluu selkeästi käsitys tilasuhteen rakentumisesta asennon tai entiteetin suuntautumisen pohjalta, ovat mm. frontaaliseen edessä–takana-akseliin pohjautuvat grammeista tehdyt tutkimukset ohjanneet oman tutkimukseni näkökulmia.

Dynaamisten grammien kanssa esiintyviä astemääritteitä on kuvannut Huumo (2019). Hän tarkastelee tutkimuksessaan adpositioiden saamaa skalaarisuutta ja sen tasoja. Huumon havaitsemat erot eri grammien ja astemääritteiden yhteisesiintymistä ohjasivat minua ottamaan grammin määritteiden tarkastelun osaksi tutkimustani. Olen tarkastellut *vastapäätä*-grammin yhteydessä esiintyviä astemääritteitä hänen luokittelutapansa mukaisesti.

Useilla tutkituilla grammeilla on myös ajallisia suhteita kuvaavia merkitystehtäviä spatiaalisen perusmerkityksen lisäksi. Tästä syystä havainnoin, onko *vastapäätä*-grammilla tällaisia tehtäviä aineistossa, vaikka uskon tämän olevan epätodennäköistä. Spatiaalinen merkitys on tyypillisesti nähty ensisijaisena suhteessa muunlaisiin merkityksiin kuten

temporaaliseen käyttöön (Leino 1993: 186). Esimerkiksi *vasta*-vartalosta muodostettu grammi *vasten* toimii myös temporaalisena (ks. Huhtala 2023).

1.3 Aineisto ja menetelmät

Tutkimukseni aineisto on kerätty Kielipankin Suomi24-verkkokorpuksesta (Suomi24 2001–2017 ja Suomi24 2018–2020). Korpus sisältää kaiken kaikkiaan n. 4,6 miljardia sanetta. *Vastapäätä*-grammin esiintymien haku aineistosta on tehty laajennetulla haullla ”sana on *vastapäätä*” ja ”sanaluokka on adpositio” tai ”sanaluokka on adverb”. Tällä haullla esiintymiä on yhteensä 21 297. Näistä esiintymistä olen yksinkertaisella satunnaisotannalla poimut 300 esiintymää tutkimukseni analyysiin.

Kielipankin Suomi24-aineisto on vapaasti kaikkien käytettävissä oleva palvelu ilman kirjautumista. Se on CC BY 4.0 (CLARIN PUB) -lensioitu, eli sitä saa vapaasti jakaa, kunhan siitä annetaan tarkat lähdetiedot. Suomi24 on kaikille avoin verkkosivusto, ja aineistoni edustaa vapaata verkkokeskustelukielitä. Aineiston käyttöön ei liity erityisiä tutkimuseettisiä ongelmia.

Suomi24-sivustolla käytettyyn kieleen vaikuttaa erityisesti keskustelupalstoille ominainen vuorovaikutuksellisuus. Yksiselitteisiä yleistyksiä ei voi tehdä internetissä käytetystä kielestä, vaan käytetyn kielen erityispiirteet ovat aina riippuvaisia hyvin monesta asiasta. Tällaisia ovat esimerkiksi käyttäjäkunta, sivuston tarkoitus ja yksilölliset erot. (Helasvuo–Johansson–Tanskanen 2014: 21–23.) Suomi24-sivustolla käytetty kieli ei edusta kattavasti kaikkea kielenkäyttöä, mutta uskon kielenkäytössä esiintyvän variaation auttavan luomaan laajan kuvauksen tarkastelluista ilmiöistä.

Aineiston laskemisen ja luokittelun jälkeen analysoin näitä esiintymiä tarkemmin.

Tutkimukseni on luonteeltaan sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista. Kvantitatiivisten menetelmien kautta saatu tieto toimii ohjaamassa tekemiäni poimintoja ja tulkintoja. Ne antavat myös yleistietoa sanan prototyyppisimmistä käyttöympäristöistä aineistossa. Ne kertovat yleisimmistä tavoista käyttää tarkastelemiani rakenteita sekä sitä, miten ne toimivat. Nämä havainnot toimivat pohjana laadulliselle analyysille, joka on oman tutkimukseni keskiössä. Tavoitteenani on ensisijaisesti kartoittaa grammin eri käyttöympäristöjen kirjoa, sekä tämän kartoituksen kautta muodostaa käsitys *vastapäätä*-grammin merkityskentästä ja käytöstä.

Havainnoin aineistoni *vastapäätä*-grammin esiintymien jakautumista adverbeihin, adpositioihin ja kvasiadpositioihin, näiden yleisiä semanttisia eroja sekä *vastapäätä*-grammin roolia tilasuhteen kuvaajana. Kuvaan grammin asemaa prepositiona ja postpositiona sekä grammin seuralaisten sijamuotoja adpositiorakenteissa määrällisesti. Tämän perusteella kuvaan erilaisten rakenteiden yleisyyttä. Tämän lisäksi tarkastelen, millainen rooli *vastapäätä*-grammin seuralaisilla on grammin merkityksen kannalta erilaisissa kvasiadpositiorakenteissa.

Tarkastelen lähemmin adpositiorakenteiden seuralaisten merkitysryhmiä jakamalla nämä alaryhmiin seuralaisten leksikaalisen merkityksen perusteella. Tämän kategorisoinnin teen aineiston ehdoilla. Kategorisoinnin avulla tarkastelen, millaisia entiteettejä *vastapäätä*-grammilla suhteutetaan. Tämän lisäksi havainnoin, millaisia astemääritteitä, intensiteettipartikkeleita tai muita grammin merkitystä tarkentavia määritteitä *vastapäätä* saa aineistossa. Viimeisenä havainnoin yleisesti verbejä, joiden yhteydessä grammi esiintyy. Koska *vastapäätä* on staattinen grammi, oletuksenani on, että useimmat verbit ovat myös luonteeltaan staattisia näissä rakenteissa.

Semanttinen analyysi pohjautuu omaan kielitajuuni. Tätä tukevat aineistosta poimimani esimerkit, joiden kautta kuvaan havaintojani. Perustelen tulkintani aiempaan tutkimukseen nojaten, käyttäen luvussa 2 kuvaamiani kognitiivisen kielitieteen käsitteitä ja teorioita. Nostan aineistostani esimerkeiksi niin tavanomaisia esiintymiä kuin poikkeuksiakin.

2 Grammit kognitiivisessa kielitieteessä

2.1 Kognitiivinen kielioppi

Kognitiivinen kielitiede toimii tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä. Kognitiivinen kielitiede ei ole yksittäinen teoria, vaan laajempi suuntaus, joka tarkastelee merkitystä ja kielenkäyttöä ihmisen kognitioon perustuvana (Evans-Green 2006: 3–5, Leino 1993: 21). Kielioppi on käyttöpohjaista ja perustuu prototyypisyyteen, jossa kategoriat rakentuvat edustavien jäsenten perusteella. Sanan merkitys rakentuu myös käyttöpohjaisesti samalla periaatteella, eli eri symbolien merkitys syntyy niiden käytön myötä yksilöllisesti. (Leino 1993: 21–22, 35–36.) Erilaiset rakenteet vakiintuvat kieleen, ja tämän kautta syntyy järjestelmä kielellisistä säännöistä. Nämä ovat enemmänkin yleisiä konventioita kognitiivisen kieliopin näkökulmasta. (Leino 1993: 62.) Kognitiivinen kielitiede on keskeisesti kiinnostunut erityisesti spatiaalisen merkityksen tutkimuksesta. Tämä on keskeistä tutkimuksessani. Kokemus jonkinlaisessa tilassa ja ajallisessa ulottuvuudessa olostä ovat universaaleja. Tämän kokemuksen käsitteistys kielessä on keskeinen tarkastelukohde alalla. (Evans-Green 2006: 68.)

Kognitiivinen kielioppitutkimus on kognitiivisen kielitieteen yksi päätutkimussuuntaus. Kielioppimallit ovat riippuvaisia kognitiivisesta semantiikasta, joka on toinen kyseisen tieteenalan keskeinen tutkimussuuntaus. (Evans-Green 2006: 48–49.) Näiden pääsuuntausten huomattava riippuvaisuus toisistaan aikaansaa sen, että useinkaan tarkkaa erontekoa näiden kahden välillä ei ole mielekäästä tehdä. Työni kannalta keskeinen teoria on Langackerin (1991, 2008) kognitiivinen kielioppi, joka on yksi monesta keskeisestä kielioppimallista. Fennistisen katsauksen tähän on luonut Pentti Leino (1993) teoksessaan ”Polysemia – kielen moniselitteisyys”, jossa hän soveltaa teoriaa. Kuvaan spatiaalisten suhteiden ilmaisemiseen liittyviä käsitteitä ja seikkoja tutkimuksessani käyttäen mm. Leinon käsitteitä, jotka pohjautuvat Langackerin kognitiiviseen kielioppiin.

Kielenulkoinen maailma ja kielellinen merkitys ovat sitoutuneet erottamattomasti yhteen. Merkitys kuvaa suhdetta kielenkäyttäjän käsitykseen maailmasta, ei suoraan suhdetta maailmaan (Leino 1993: 50). Kielen käyttöä ja kognitiivista todellisuutta ei voida erottaa toisistaan, minkä vuoksi kielellisten yksiköiden merkitysarvo kantaa mukanaan aspekteja itse kielenkäytön kontekstista sekä ympäristöstä. Kunkin ilmaisun tarkkaan semanttisen

merkityksen rakentumiseen vaikuttavat muun muassa erinäiset taustaoletukset ja perspektiivi. (Langacker 1991: 315.)

Predikaatio on käsitteistys, joka on kielellisen ilmauksen semanttinen napa eli sen merkitys. Predikaatiot edustavat siis kielellisiä ilmauksia. (Leino 1993: 72–73.) Käsitteistys (*conseptualization*) toimii kognitiivisten prosessien ja kielellisen merkityksen välillä välittäjänä (Ojutkangas 2001: 14). Se kuvaa sitä, miten kielenkäyttäjähahmottaa kielellisesti kuvattua tilannetta. Yksittäinen semanttinen yksikkö on predikaatti. Tämän käsitteistyksen puhuja muodostaa omasta subjektiivisesta näkökulmastaan, sillä predikaatioiden voi nähdä kantavan mukanaan laajoja merkitysverkkoja eikä yksittäistä tiettyä merkitystä. Predikaation valinnassa vaikuttavat ilmauksen kognitiivinen alue, eli esimerkiksi se, mitä spatiaalista aluetta se koskee, sekä sen mittakaava ja vaikutusala. Täten samaa aluetta koskevan ilmauksen mittakaava voi vaihdella tilanteesta riippuen. Esimerkkinä *lähellä*-grammi voi edustaa eritasoisia läheisyyden asteita riippuen sen käyttökonteksteista. (Leino 1993: 51, 72–73.)

Kognitiiviseen alueeseen predikaatio hahmottaa jonkin entiteetin, joita on kahta päätyyppiä: oliot ja relaatioita. Oliot edustavat jotain osarakennetta tällä kognitiivisella alueella. Niitä ilmaisevat tyypillisesti lauseen substantiivit. Predikaatio nostaa tämän olion hahmoksi taustasta, jolloin tilassa ilmenee hahmo/kehys -jako. Relaatiot eivät ole samalla tapaa statiivisia kuin oliot. Ne muodostuvat kahden tai useamman entiteetin välisestä suhteesta. Joissakin tapauksissa tähän suhteeseen sisältyy jonkinlainen ajallinen ulottuvuus eli niissä on luontainen temporaalinen hahmo. Tällaisia ovat keskeisesti verbit. Toiset relaatiot ovat taas atemporaalisia, eli niistä puuttuu tämä toinen ulottuvuus, aika. Tällaisia ovat esimerkiksi adverbit, konjunktiot sekä adpositiot. (Leino 1993: 73–77, 80–81.) Tämän tutkimuksen keskiössä oleva grammi *vastapäätä* edustaa atemporaalista relaatiota.

2.2 Grammien spatiaalinen semantiikka

Spatiaalinen ja temporaalinen aspekti luovat kielenkäytölle perustan, eli sen kontekstin, jossa kielellinen merkitys syntyy. Spatio-temporaalinen kielen ankkurointi toimii siis perustana kielellisten ilmaisujen ymmärtämiselle. Tämä konteksti muovaa tulkintaamme ja odotuksiamme kielellisten ilmausten merkityssisällöstä. (Svorou 1994: 5.) Spatiaalisuus on ihmisen keskeinen tapa havainnollistaa ympäröivää maailmaa. Tästä syystä sen ilmaisu on laajaa ja systemaattista useimmissa kielissä (Leino 1993: 186).

Spatiaalinen grammi on kieliopillinen elementti, jolla ilmaistaan erityisesti tilasuhteita. Käsite grammi on vakiintunut käyttöön näistä monikäyttöisistä ilmauksista. *Tilalla* tarkoitan tutkielmassani spatiaalista tilaa, en olotilaa tai muuta abstraktia merkitystä. Grammien merkitys rakentuu kielenkäyttäjien käsityksestä entiteettien spatiaalisista suhteista, ja tätä seuraavan käytön kautta. (Svorou 1994: 31–32.) Merkitys perustuu käytön kautta muodostuneisiin konventioihin. Suomen kielessä monet sanaluokat voivat ilmaista tällaisia tilasuhteita, joten kieliopillisten luokkien kirjo on suurta grammi-käsitteen sisällä. Grammit voivat toimia adverbeina, adpositioina, kvasiadpositioina ja verbiin liittyvinä partikkeleina. Useat grammit voivat toimia niin kieliopillisten täydennysten, paikallissijaisten seuralaisten kanssa kuin itsenäisestikin. Suomessa kvasiadpositioita ovat esimerkiksi *asti* ja *saakka* (Päiviö 2007), joiden seuralainen on aina paikallissijainen.

Suomen kielen grammit ovat syntyneet tyypillisimmin nomini-ilmauksista (Ojutkangas–Huumo 2010: 19). Kieliopillistuminen on perustapauksissa leksikaalisten yksiköiden kehittymistä kieliopillisiksi, eli konkreettista tarkoitetta merkitsevä sana kehittyy ilmaisemaan kieliopillista suhdetta (Ojutkangas 2001: 13). Koska kieliopillistuminen ei tapahdu hetkessä tai välittömästi muuta sanan morfosyntaktisia piirteitä, on tällaisten ilmauksien asema ja merkitys usein hyvinkin kerrostunutta. Leksikaalistunut muoto ei automaattisesti korvaa vanhaa, vaan voi elää alkuperäisen rinnalla. Uudet rakenteet voivat läpikäydä omia muutoksiaan kielessä tapahtuvat kehityskulun myötä (Ojutkangas 2001: 13, 45–46.)

Tilasuhteita kuvatessa käytetään tyypillisesti käsitteitä **muuttuja** (*trajectory*) ja **kiintopiste** (*landmark*). Näitä käsitteitä käytetään kuvaamaan asymmetristä relaatiota kahden entiteetin välillä. Muuttuja ja kiintopiste ovat kognitiivisen kielitieteen peruskäsitteitä, ja hyvin keskeisiä spatiaalista suhdetta kuvatessa. Taustasta esiin nouseva hahmo on muuttuja ja taustaksi jäävä on kiintopiste. Muuttuja on tyypillisesti liikkuvampi, keskeisempi ja pienempi entiteetti, joka suhteutetaan taustana toimivaan kiintopisteeseen. (Langacker 2008: 70–73, Leino 1993: 77, 80–81.) Talmy (2000) on kuvannut ilmiötä käyttämällä käsitteitä *figure* (kuvio) ja *ground* (tausta). Hänen jakonsa perustuu enemmän tarkoitetilanteeseen, kun taas Langackerin jako pohjautuu ensisijaisesti näiden kieliopilliseen tehtävään. Termiparien merkitykset ovat kuitenkin käytännössä hyvin lähellä toisiaan. Omassa tutkimuksessani käytän käsitteitä muuttuja ja kiintopiste.

Kiintopistettä kuvaa tyypillisesti adposition pakollinen täydennys. Esimerkiksi lauseessa *pankki on kirkkoa vastapäätä* hahmottuu pankki muuttujaksi ja kirkko kiintopisteeksi. Kyseessä on atemporaalinen relaation kuvaus, ja siinä predikaatti *vastapäätä* asemoi muuttujan kiintopisteen orientaatioon. *Kirkko* toimii virkkeessä kiintopisteenä, johon lauseen keskiössä oleva entiteetti, *pankki*, suhteutetaan. Muuttuja nähdään kahden entiteetin suhteessa ensisijaisena, sillä se on huomion keskipisteenä. *Vastapäätä* on staattista spatiaalista suhdetta kuvaava käsite. Staattista suhdetta kuvaavissa grammeissa muuttuja ja kiintopiste kuvataan olevan paikallaan. Grammilla kuvataan entiteettien orientaatiota, etäisyyttä tai suuntautumista suhteessa toisiinsa.

Kiintopisteitä eli suhteutuskohtia voidaan eksplisiittisesti ilmaista useampia, ja joskus kiintopisteen ilmaisu jää kokonaan puuttumaan. Ensisijainen ja toissijainen kiintopiste (*primary and secondary reference object*) ovat Talmyn (2000) esittämiä käsitteitä, joiden kautta tarkastelen erilaisia kiintopisteitä. Adpositiolausekkeen täydennys ilmaisee tyypillisesti ensisijaista kiintopistettä grammien yhteydessä. Tämän lisäksi lauseke voi sisältää muita sijaintia ilmaisevia aineksia, jotka toimivat osana spatiaalisen tilan hahmotusta. Toissijainen kiintopiste voi olla osa ensisijaista kiintopistettä, jolloin ne muodostavat yhteisen kokonaisuuden. Tällaista kutsutaan sisältäväksi (*encompassive*) toissijaiseksi kiintopisteeksi. Erillinen (*external*) toissijainen kiintopiste on ensisijaisesta irrallinen. (Talmy 2000: 203–204.) Tarkastelen grammin saamien seuralaisten luonnetta ja asemaa kiintopisteen ilmaisussa luvuissa 4 ja 5.

Hakualue (*search domain*) on se alue, jolle grammi rajaa muuttujan sijainnin. Tällä ei ole selvää ulkorajaa, vaan kuvattu relaatio muuttujan ja kiintopisteen välillä on suhteellinen. Hakualue merkitsee myös sitä kolmiulotteista tilaa, jossa grammi toimii. (Haukioja 1998: 218, Leino 1993: 196–197.) *Vastapäätä* rajaa tämän sijainnin suhteessa kiintopisteeseen olevan jollain tapaa 'edessäpäin vastakkain'. Tämä orientaation kuvaus on sen semanttisessa keskiössä. Grammin hakualue on kuitenkin riippuvainen kontekstista monella tapaa. Esimerkiksi se, millaista etäisyyttä se kuvastaa, on kontekstisidonnaista sekä tulkinnanvaraista.

Perspektiivi on yksi keskeinen tilankuvauksen käsite. Tilassa hahmottuvien entiteettien orientaatio on yksi osa tätä. Kielenkäyttäjä voi viedä näkökulman implisiittisesti sisään kuvattuun tilanteeseen, jolloin tilanne kuvataan hänen näkökulmastaan. Käsitteistäjä voi myös kuvata tilannetta irrallisena siitä, sen ulkopuolelta. Tällöin tilanteen näkökulmahenkilö

itsessään hahmottuu kuvatun tilan ulkopuolelle, kun edellä mainitussa käsitteistä hahmottuu osaksi kuvattua tilaa. Tällä näkökulmalla on vaikutus tehtyihin kielellisiin valintoihin ja niiden kantamiin semanttisiin merkityksiin. Tämän lisäksi tilanteiden subjektiivisuuden aste on eri. Tämä myös havainnollistaa olemassa olevaa luontaista epäsymmetriaa tilannetta havainnoivan ja havaitun entiteetin välillä. (Langacker 1991: 316–317, Leino 1993: 51–52.)

Perusakselit ovat väline, joilla jäsennetään spatiaalista tilaa. Akselistoon suhteutettavat grammit ilmaisevat sijaintia yleisesti joko vertikaalisella (ylhäällä–alhaalla) akselilla, frontaalilla (edessä–takana) akselilla tai lateraalilla (vasemmalla–oikealla) akselilla. Nämä perustuvat ihmisen keholliseen kokemukseen ja asentoon, ympäristön pysyvään suuntaan tai valittuun kuvatun tilanteen tarkastelunäkökulmaan. (Ojutkangas 2005: 526–528). Etuosa on olion tai kappaleen puoli, joka määräytyy tyypillisesti ihmisen toiminnon, muodon ja liikkeen kautta. Ihmisen kasvot, näköaisti ja luontainen liikesuunta suuntautuvat yhteen suuntaan ja esimerkiksi 'edessä' oleminen on tulkittavissa tämän perusteella. Tällä on keskeinen merkitys sen kannalta, mikä puoli entiteetistä hahmotetaan sen etupuoleksi. (Heine 1997: 46–47.) Tämä riippuvaisuus kehollisuuden ja kielenkäytön välillä näkyy myös sanojen kieliopillistumisen kautta. Grammien tyypillinen merkitystehtävä onkin kuvata sijaintia jollakin akselilla. Grammeja, joiden kuvaama sijainti suhteutuu akseleihin, on kutsuttu akseligrammeiksi. (Huomo 2013: 7.)

On prototyyppistä käsitellä tilasuhteita ihmisenäkökulmasta, ja se tarjoaa keskeisen mallin käsitellä spatiaalista orientaatiota. 'Edessä oleminen' voi hahmottaa tilannetta havainnoivan henkilön näkökulmasta käsin myös tilanteissa, jossa entiteetiltä puuttuu täysin havaittavissa oleva etupuoli. Elottomien entiteettien edessä–takana-akseli määräytyykin usein ihmisenäkökulmasta. Tämä voi määräytyä monella tapaa. Liikkuva entiteetti hahmotetaan kulkevan ihmismäisesti eteenpäin, jolloin etupuoleksi hahmottuu sen etummaisena kulkeva puoli. Tällöin entiteetin asymmetria syntyy tämän perusteella. Tätä on kutsuttu liikeviittauskehikseksi (*the movement reference frame*). (Svorou 1994: 20–22.) Usein myös riittää se, että entiteetin hahmosta jokin puoli näyttäytyy jotenkin merkittävämpänä. Esimerkiksi talon etupuoleksi miellämme sen puolen, jolla sisäänkäynti sijaitsee. Entiteeteillä voi olla myös ihmisen omia ruumiillistumia muistuttavia piirteitä. Tämän lisäksi havainnoimme tilaa tyypillisesti siten, että tulkitsemme entiteetin, jolla ei ole nähtävissä minkäänlaisia korosteita puolta siten, siten että kyseisen entiteetin 'etupuoli' on peilikuvamaisesti kohti havainnoijaa. (Leino 1993: 197–198, Ojutkangas 2001: 27, 59–61.)

Tilankuvausta ja näkökulmaa kuvattuun tilaan voidaan lähestyä muuttuja–kiintopiste-jaon lisäksi myös tarkastelemalla tilakuvausten erilaisia viittauskehyksiä. Tapamme kielentää spatiaalista tilaa on analysoitavissa ja jaettavissa erilaisiin osiin esimerkiksi erilaisten koordinaattisysteemien avulla. Tämä kuvaustapa tarkastelee kuvattua tilannetta enemmänkin kokonaisuutena, jossa se, miten sijaintia ilmaistaan, on riippuvainen näkökulmasta kuvattuun tilanteeseen. (Levinson 2003: 24–25.) Tämä näkökulma on merkityksellinen kuvattaessa grammien ilmaisemaa suhdetta.

Levinson (2003) kuvaa viittauskehysjärjestelmän kolminaisena. Perusajatus tämän taustalla on se, että kukin kolmesta viittauskehuksesta pohjautuu jonkinlaiseen koordinaattisysteemiin. Valittu viittauskehys määrää akseliston orientaation. Luontaisessa viittauskehyksessä muuttujan sijainti ilmaistaan käyttämällä hyväksi kiintopisteen inherittejä ominaisuuksia kuten luontaista etupuolta. (Levinson 2003: 41–42.) Luontaisessa viittauskehyksessä lauseessa tarkastelunäkökulma tilasuhteeseen tai tarkastelija itsessään ei ole keskeinen. Kiintopisteenä oleva kappale toimii viittauskohtana. (Ojutkangas 2005: 528.) Relatiivinen viittauskehys perustuu tarkastelijan tarkastelunäkökulmaan. Siinä sijaintia rakennetaan tilaa havainnoivan näkökulmasta käsin, eli se perustuu tarkastelijan kehon akseleihin, joiden perusteella muuttuja ja kiintopiste määräytyvät koordinaatistoon. Tiettyjen tilanteiden kuvaus vaatii ulkoisen tarkastelijan, jos kiintopisteellä ei itsellään ole luontaista etupuolta tai takapuolta. (Levinson 2003: 43–45, 89.) Esimerkiksi lauseessa *jalkapallo on puun edessä* grammi *edessä* ilmaisee sitä, että pallo sijaitsee tarkkailijan näkökulmasta hänen puolellaan puuta. Absoluuttinen viittauskehys perustuu ulkopuolisiin vakiintuneisiin kiintopisteisiin ja määritelmiin. Näkökulma määräytyy esimerkiksi maan vetovoiman tai ilmansuuntien kautta, kuvatun tilanteen tarkastelijan sijainnista riippumatta (Levinson 2003: 47–48.)

Talmy (2000) esittää omassa viittauskehysien kuvauksessaan kenttäperustaisen viittauskehysten (*field-based frame of reference*), jossa koordinaattisysteemi perustuu säiliömäisen tilan sisäiseen asymmetriseen luonteeseen, eli rakentuu jonkin hahmottuvan tilan ominaisuuden perusteella. Esimerkiksi lauseessa *Matti istui teatterissa Maijan edessä* toimii *Maija* ensisijaisena kiintopisteenä. Lauseessa *teatteri* on taas toissijainen, sisältävä kiintopiste. Tässä muuttujan ja ensisijaisen kiintopisteen välinen suhde hahmottuu ulkopuolisesta tarkkailijasta riippumatta ja on ymmärrettävissä kaikki entiteetit kattavana ilmiönä. Muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde hahmottuu sisältävän toissijaisen kiintopisteen sisälle. Tämä laajentaa Levinsonin esittämän absoluuttisen viittauskehysten kuvausta. (Talmy 2000: 213–214, Moore 2011: 760–764.)

Näiden viittauskehysten kautta määräytyvät akselit, joilla kuvataan entiteettien sijoittumista suhteessa toisiinsa kuvatussa tilassa. Viittauskehys on siis näkökulma, josta tilannetta kielennetään. On kuitenkin huomattava, että hahmottuvat akselit voivat pohjautua useampaan viittauskehykseen (Levinson 2003: 75). Viittauskehysten avulla on mahdollista kuvata, mihin ilmaistu spatiaalinen suhde perustuu kussakin kielennyksessä, sekä havainnollistaa, millainen koordinaattisysteemi toimii kunkin ilmauksen taustalla.

Kuten olen jo edellä kuvannut, *vastapäätä*-grammilla ilmaistaan atemporaalista relaatiota, eli sen ilmaisemalla suhteella ei ole ajallista jatkuvuutta, vaan se on keskeisesti spatiaalinen. Tällaisessa tilassa hahmottuu kaksi eri entiteettiä ja niiden välinen suhde eli relaatio fyysisessä tilassa (Leino 1993: 80–82). Spatiaaliset tilaa hahmottavat adpositiot voidaan jakaa lokationaalisiin (staattisiin) ja direktionaalisiin (dynaamisiin). Lokationaaliset hahmottavat sitä, missä jokin on, eli niillä voidaan ilmaista tilaa, suuntautumista ja paikkaa. Direktionaaliset ilmaisevat sitä, mihin jokin on menossa tai mistä jokin on tulossa. (Zwarts 2005: 740–741.)

Sana *vastapäätä* on lokatiivinen, suhteellista sijaintia ilmaiseva. Se suhteuttaa kiintopisteen omaan orientaatioonsa. Sen merkityksessä keskeistä on asento kohdetta kohti. VISK (§689) kuvaa *vastapäätä*-sanana suhteellista lokaatiota ilmaisevien sanojen sisällä luokiteltuna alaryhmään, jossa ovat tämän lisäksi esimerkiksi grammit *ympärillä*, *edessä*, *takana*. Tämä luokitus on ymmärtääkseni vain kuvaamassa yleistä samankaltaisuutta niiden merkityskentässä. Sanoilla on kuitenkin nähtävissä selviä samankaltaisuuksia niiden kuvaamassa suhteessa. *Edessä* ja *takana* saavat spatiaalisen merkitystehtävänsä lisäksi ajallisen merkityksen tietyissä käyttökonteksteissa (ks. Teeri-Niknamoghdam 2021). Palaan tutkielmassani myöhemmin pohtimaan *vastapäätä*-grammin eroja etenkin *edessä*-grammiin.

Nominista leksikaalistunut partitiivimuotoinen *vastapäätä* on muodostettu etuliitteestä *vasta*- sekä vartalosta *pää*-. Yhdyssanan alkuosana *vasta*- on etymologisessa sanakirjassa Suomen sanojen alkuperä (SSA) kuvattu ilmaisevan ”vastakkaiseen suuntaan liikkuva tai vaikuttava; vastassa oleva; tuleva; äsken tapahtunut”. *Pää*-vartalon kieliopillistumisessa ensisijainen merkitys on ollut Suutarin (2006: 116–118) mukaan ’alku- tai loppupää’ ainakin *pää*-vartalosta muodostettujen paikallissijallisten muotojen (*päässä*, *päästä*) kohdalla, ja sen merkitys viittaamassa kehon osaan toissijainen. *Pää*-sanalla voi spatiaalisesti kuvata alkukohtaa tai loppukohtaa pitkinä hahmottuvilla olioilla, joilla on rajattavissa oleva muoto.

Tämä alku- tai loppukohtaan viittaava merkitys on myös laajemmin esiintyvä suomalais-ugrilaisissa kielissä kuin kehon osaan viittaava merkitys, mikä vuoksi on Suutarin mukaan syytä uskoa, että tämä on myös sen alkuperäinen merkitys (Suutari 2006: 120–121). On kuitenkin huomattava, että *pää*-sanan merkitys on ollut hyvin pitkään monimerkityksinen, ja osa *pää*-sanasta kieliopillistuneista muodoista perustuu keskeisesti ruumiinosanimitykseen.

Pää-sanasta paikallissijaisilla päätteillä muodostettujen grammien (*päässä, päästä, päähän*) kaltainen oppositio ei toteudu *vastapäätä*-grammilla. Sillä ei ole näitä vastaavia muotoja, eikä se kykene ilmaisemaan ero- ja tulosijaisten muotojen merkityksiä itsessään. Sen lopussa olevan partitiivin päätteiden motivaatio on epäselvä. Kuten edellä olen kuvannut, sen osien semantiikka muodostaa merkitykseksi jonkinlaista 'pää vastakkain' olevaa suhdetta entiteettien välillä. Grammin muoto on monella tapaa yhtäläinen erinäisten tavan ja asennon ilmausten kuten *tasajalkaa, käsikynkkää* ja *oikopäätä* kanssa.

3 Grammien kieliopilliset tehtävät

Vastapäätä voi toimia adpositiona, adverbina ja kvasiadpositiona. Adpositiot ovat taipumattomia tai vajaasti taipuvia sanoja, jotka ilmaisevat entiteetin suhdetta toiseen entiteettiin. Adpositio on kattotermin prepositioille ja postpositioille. Niillä on määräsjainen täydennys, joka on genetiivi- tai partitiivimuotoinen (VISK §687.) Adverbien ja adpositioiden välinen ero ei ole aina selkeä. Adverbit kuvaavat lauseessa aikaa, paikkaa, olotilaa, määrää tai tapaa. Ne ovat myös taipumattomia tai vajaaparadigmaisia. (VISK §646.) Sanan, joka voi toimia sekä adpositiona että adverbina, jaottelu näihin luokkiin tapahtuu sen mukaan, onko niillä täydennystä vai ei (VISK §694).

Adpositioiden täydennyksiksi tietyt kieliopit (mm. Penttilä 1963: 402–403, 414, 430, VISK §687) hyväksyvät myös tietyt paikallissijat. Monissa kieliopeissa tällaiset muodot on luokiteltu adverbeiksi. Koska paikallissijaisen seuralaisen saavien adpositiolausekkeiden rakenne poikkeaa perinteisestä määritelmästä, jonka mukaan adpositioiden täydennykset ovat joko genetiivi- tai partitiivimuotoisia, Ojutkangas ja Huumo (2010: 25) nimittävät tällaisia rakenteita kvasiadpositioiksi. Paikallissijassa olevan seuralaisen suhde adpositioon on väljempi kuin kieliopillisessa sijassa olevan täydennyksen. Koska sekä adpositio että paikallissijapäätte viittaavat jollain tapaa sijaintiin, koodaavat tällaiset grammit tilasuhteen useasti (Grünthal 2003: 70.)

Rektio merkitsee sitä, että rakenne vaatii parikseen tietynmuotoisen täydennyksen riippumatta sen semanttisesta luonteesta (VISK §1225). Sanan toimiessa postpositiona, eli esiintyessä täydennyksensä jälkeen, saa se joko genetiivimuotoisen tai partitiivimuotoisen täydennyksen. Prepositiona se saa partitiivitäydennyksen. (VISK §694, 703.) Tämän myötä adpositiolausekkeet *taloa vastapäätä*, *talon vastapäätä*, *vastapäätä taloa* ovat mahdollisia.

Lausekkeet voivat näyttäytyä lähes synonyymisinä riippumatta siitä, onko grammi niissä prepositio- vai postpositioasemassa. Prepositio- ja postpositiolausekkeet voivat olla siis semanttisesti hyvinkin samanlaiset, mutta usein merkityksessä on jonkinlainen ero. Tietyillä adpositioilla nämä käytöt ovat eriytyneet semanttisesti selkeämmin erilaisiksi. Tästä esimerkkinä ovat *henkilöä kohti* ja *kohti henkilöä*, jossa vain postpositio-asemassa sana saa 'per'-merkityksen. (VISK §705.) Tämän lisäksi on myös huomattavaa, että kognitiivisessa kieliopissa pidetään täydellistä synonymiaa mahdottomana, sillä ero muodossa tarkoittaa eroa merkityksessä edes jollain tavalla (Leino 1993: 50–51). Täten ensisilmäykseltä semanttisesti

identtiset lausekkeet voivat sisältää pienen merkityseron, joka voi olla esimerkiksi ero siinä, mitä lauseessa halutaan painottaa. Monissa aiemmissä tutkimuksissa on havaittu merkityseroja preposition ja postposition välillä spatiaalisissa merkitysalueissa (mm. Leino 1993: 218, Haukioja 1998: 226).

Postpositiot ovat prepositioita yleisempi ja vanhempi luokka suomalais-ugrilaisissa kielissä. Prepositiot ovat funktionaalisesti ja rakenteellisesti rajatumia. Kokonaisuudessaan postposition merkitys sekä asema on yleisesti konkreettisempi ja primäärisempi kuin preposition (Grünthal 2003: 62–63). Postpositio on yleistettynä luontevampi spatiaalisia merkityksiä kuvattaessa ja prepositio taas temporaalisia merkityksiä ilmaistaessa (Huomo 2010: 535). Sadeniemen (1970: 8–13) mukaan monissa adpositioissa on nähtävissä niiden alkutilan merkkejä. Tiettyjen postpositioiden alkuperäinen käyttö NP:inä, joilla on ollut genetiivimäärite, näkyy adpositiorakenteissa siten, että ne saavat edelleen ensisijaisesti genetiivimuotoisen täydennyksen. Jotkin adpositiot ovat primäärisesti postpositioita, vaikka prepositiokäyttö olisikin mahdollista, jotkin taas ovat yhtä yleisiä ja keskenään tyylillisesti samankaltaisia sekä pre- että postpositiona (VISK §701).

Tyypillisesti genetiivi toimii postpositioiden ja partitiivi taas prepositioiden rektiosijana (Haukioja 1998: 217, 219). Partitiivi prototyypillisesti merkitsee rajaamattomuutta, genetiivi taas määräisyyttä ja rajattomuutta. Genetiivi selvemmin määrittää ja rajaa tilanteen kuvauksen, ja konkreettisten paikkojen ilmauksissa genetiivi on tavallisempi kuin partitiivi. (VISK §703, §1229). Haukioja (1998: 220–222) tarkastelee, millä tavoin partitiivin ja genetiivin sisältävät rakenteet kantavat mukanaan tätä niiden merkityseroa, joka on myös nähtävissä esimerkiksi substantiivien jaollisuus–jaottomuus-ilmaisuissa. Hänen mukaansa erot eri adpositiorakenteissa perustuvat keskeisesti kiintopisteen rajattuuteen.

Spatiaalisia merkityseroja on havaittu eri tutkimuksissa prepositio- ja postpositiorakenteita tarkasteltaessa samaa adpositiota koskien (mm. Haukioja 1998: 220–222, Leino 1993: 218). Näissä on havaittu edellä mainittu ero rajattuuden ja rajaamattomuuden jatkumolla. Osa tutkimuksista päättyy perustelemaan tämän eron olevan täydennyksen sijavaihtelun aiheuttamana, mutta osa kuitenkin tulkitsee eron johtuvan adposition sijoittumisesta itsestään. Huomo (2010: 556) on väyläadpositioita tarkastellessaan havainnoinut postposition edustavan tyypillisemmin holistista näkökulmaa kuvattuun tilaan, kun taas prepositiorakenteet ilmaisevat lähinäkökulmaa kuvattuun väyläkokonaisuuteen. Myös tämä tukee näkökulmaa, että prepositio- ja postpositiorakenteissa on jonkintasoinen eroavuus rajaamattomuus-

rajattuus-aspektin suhteen. Leino havainnollistaa erinomaisesti sanajärjestysopposition vaikutusta spatiaalisen tilan kuvauksessa esittämiensä esimerkkien *kautta Suomen ja Suomen kautta* avulla. Näissä on havaittavissa kyseisten predikaattien erilainen luonne, jossa postpositio hahmottaa imperfektiivisen väylän ja prepositio taas kolmiulotteisen tilan. (Leino 1993: 218.)

Kuten jo mainittu, *vastapäätä*-grammin on myös mahdollista esiintyä lauseissa kuten *se on vastapäätä*, jolloin täydennystä ei ole, ja sana on tulkittavissa adverbiksi (VISK §387). Tällaisessa tilanteessa lausekkeessa ei ole täydennyksen ilmaisemaa kiintopistettä, eli ensisijainen kiintopiste jää ilmipanematta. Tämän sijaan se voi ilmetä osana laajempaa kielikontekstia tai osana jaettua fyysistä todellisuutta. Itse lausekkeessa se jää implisiittiseksi.

Grammien on mahdollista saada erilaisia vahvistavia tai merkityksen astetta tarkentavia sanoja, eli erilaisia intensiteettisanoja. *Vastapäätä*-grammin saadessa tällaisen sanan yhteyteensä, toimii tämä määrite grammin kuvaaman merkityskentän tarkentajana. Astemääritteet ovat keskeinen ryhmä määritteitä, ja ne ilmaisevat tyypillisesti ominaisuuden astetta. ISK kuvaa astemääritteet kattoterminä intensiteettipartikkeleille, intensiteettimääritteinä käytettäville adjektiiveille, voimasanojen genetiivimuodoille, kvanttoriadverbeille sekä muille etumääritteille, jotka tarkentavat tai muokkaavat ominaisuuden astetta. (VISK §615.) Adjektiivit, adverbit sekä tietyt adpositiot voivat saada astemääritteitä. Skalaarisuus tarkoittaa sitä, että grammin kuvaama relaatio on eri vahvuinen hakualueen eri osissa. Tämä voidaan ilmaista muun muassa juuri astemäärittein. (Huumo 2019, 7–8.) Astemääritteet voidaan jakaa skalaarisesti avoimiin ja skalaarisesti sulkeisiin. Avoimet astemääritteet ovat rajaamatonta ominaisuutta ilmaisevia, ja sulkeiset astemääritteet ovat rajallista ominaisuutta ilmaisevia. (Paradis 2001: 50.)

Sekä adpositiona että adverbina esiintyvien sanojen on mahdollista saada määrite suoraan eteensä. Tämä on yksi merkki adverbien ja adpositioiden lähisukulaisuudesta. Määrite sijaitsee tällöin partitiivimuotoisen täydennyksen ja postposition välissä. Esimerkkinä tästä lauseke *koulua täysin vastapäätä*, jossa määrite liittyy selkeästi osaksi kyseistä adpositiorakennetta. Määritteen ja preposition ollessa vierekkäin määrite hahmottuu taas rakenteellisesti pelkän preposition määritteeksi. Genetiivitäydennys ja adpositio ovat aina vieretysten muodostaen kiinteän kokonaisuuden, jolloin määrite kiinnittyy tämän kokonaisuuden edelle. (VISK §699.)

4 Grammin esiintymien jakautuminen sanaluokkiin

4.1 Kieliopillinen asema

Tässä luvussa esittelen aineistoni esiintymien jakautumista adverbeiksi ja adpositioiksi. Luvussa 4.2 havainnoin tarkemmin sitä, millä tavalla *vastapäätä*-grammin esiintymät jakautuvat prepositioihin ja postpositioihin, sekä tarkastelen grammin seuralaisten sijoja. Esitän luvussa huomioita sanan *vastapäätä* sijoittumisesta lausekkeisiin. Tämän lisäksi pohdin eri rakenteiden vaikutusta grammin tilasuhteen kuvaukseen.

Suomi24-aineistossa sana *vastapäätä* esiintyy yhteensä 21 297 kertaa. Näistä 5 201 on merkitty adverbiksi ja 16 096 adpositioksi. On huomioitava kuitenkin mahdollisten virheannotointien vaikutus näihin lukumääriin. Korpusaineistossa sekä prepositiot että postpositiot on merkitty adpositioleimalla, eli prepositioita ja postpositioita ei ole kyseisen aineiston merkinnässä eroteltu. Tämän lisäksi joitain adverbeja on merkitty adpositioiksi. Edellä kuvatut määrät kuitenkin havainnollistavat yleisesti sanan esiintymismääriä näiden sanaluokkien edustajina. Omaan analyysiini sisältyvät 300 satunnaisotannalla poimittua esiintymää kuvaavat myös sitä, että sana esiintyy aineistossa tyypillisemmin adpositiona kuin adverbina.

Taulukko 1. *Vastapäätä*-grammin kieliopillinen asema tutkimusaineistossa.

	Suomi24 (2001–2017; 2018–2020), otanta
vastapäätä (adverbi)	40
vastapäätä (adpositio)	255
vastapäätä (kvasiadpositio)	5
vastapäätä (kaikki esiintymät)	300

Taulukko 1 kuvaa sanan *vastapäätä* jakautumista eri sanaluokkien edustajiksi Suomi24-aineistostani poimimasta otoksesta. *Vastapäätä* esiintyy aineistossa 255 esiintymässä adpositiona, jolloin se saa rinnalleen partitiivi- tai genetiivimuotoisen täydennyksen. Näiden osuus oli aineistosta 85 %. Viidessä esiintymässä grammi saa seuralaisekseen paikallissijaisen muodon, jolloin käytän esiintymistä käsitettä kvasiadpositio. Näiden osuus on 1,7 %. Yhteensä 40 esiintymää aineistossa on luokiteltavissa adverbiksi, ja ne kattavat koko aineistosta 13,3 %.

Analyysissä olen merkinnyt esimerkkilauseisiin kyseisten esiintymien vuosiluvun. En ole muuttanut esimerkkien muotoilua tai kirjoitusasua, eli esimerkiksi lauseissa olevat kirjoitusvirheet ovat samassa muodossa kuin aineistossa.

Lausekkeessa, joissa *vastapäätä*-grammi toimii adverbina, jää uupumaan eksplisiittinen ensisijainen kiintopiste. Esimerkin 1 kaltaisissa lauseissa tilankuvaus syntyy tällöin tilanteesta käsin. Laajemmasta lausekontekstista on tietenkin mahdollista tehdä päätelmiä sekä tulkintoja. Jos rakenteesta puuttuu kokonaan eksplisiittinen kiintopiste, voi grammin ajatella saavan enemmän vastuuta kiintopisteen ilmaisemisesta. Kiintopistettä voi kuitenkin adposition täydennyksen lisäksi ilmaista demonstratiivisilla lokatiivisilla proadverbeilla kuten *siellä, sieltä, sinne*.

(1) Paula istuutui vastapäätä ja katseli papereita pöydällä. (2004)

(2) Se istui mua vastapäätä. (2009)

Käytettäessä grammia adverbina sen tehtävät eroavat adpositiokäytöstä. Käsitteistäjä vie näkökulman implisiittisesti sisään kuvattuun tilanteeseen käyttämällä *vastapäätä*-grammia adverbina, sillä kiintopiste hahmotetaan ympäröivän kontekstin tai senhetkisen tilanteen kautta. Subjektiivisuuden asteen ero on havaittavissa esimerkeissä 1 ja 2. Esimerkissä 1 grammin kuvaama spatiaalinen merkitys rakentuu tarkoittamaan 'vastapäätä näkökulmahenkilöä', eli käsitteistäjä samaistuu implisiittiseen kiintopisteeseen, ja tilasuhde rakentuu hänen näkökulmastaan. Tällaisissa rakenteissa, jossa kiintopiste jää implisiittiseksi, hakualue syntyy näkökulmahenkilön tai käsitteistäjän näkökulmasta. Esimerkkilauseessa 2, jossa grammi toimii adpositiona, korostaa käsitteistäjä itseään osallistujana eksplisiittisesti. (Langacker 1991: 315–316, 328–329.) Tämä ilmiö on havaittavissa verratessa adpositio- ja adverbirakenteita yleisesti.

4.2 *Vastapäätä*-adpositiolausekkeen rakenne

Jaoin seuraavaksi aineiston *vastapäätä*-grammin adpositioesiintymät sen mukaan, onko grammi prepositio- vai postpositiokäytössä. Postpositiona grammi toimii 207 kertaa ja prepositiona 53 kertaa. Yhteensä näitä esiintymiä on 260. Tämän lisäksi luokittelin esiintymät sen perusteella, missä sijamuodossa grammin seuralainen on. Tähän luokitteluun sisältyvät myös kvasiadpositiorakenteissa esiintyvät *vastapäätä*-grammit. Nämä havainnot ovat nähtävissä taulukossa 2.

Taulukko 2. *Vastapäätä*-grammin käyttöpositio ja seuralaisen sijaluokka.

	prepositio	postpositio	yhteensä
partitiivitäydennys	51	172	223
genetiivitäydennys	-	32	32
inessiiviseuralainen	-	1	1
illatiiviseuralainen	1	2	3
allatiiviseuralainen	1	-	1
yhteensä	53	207	260

Partitiivitäydennyksen kanssa sana on prepositioasemassa 51 kertaa ja postpositioasemassa 172 kertaa. Partitiivitäydennys esiintyy rakenteissa yhteensä 223 kertaa. Genetiivitäydennys esiintyy vain *vastapäätä*-adposition ollessa postpositio. Näitä esiintymiä on 32. Tämä oli odotuksenmukaista, sillä genetiivitäydennyksen esiintyminen preposition yhteydessä olisi yleiskielen vastaista. Viidessä esiintymässä grammi saa paikallissijaisen seuralaisen, joista yksi on inessiivissä, kolme on illatiivissa ja yksi on allatiivissa.

Partitiivitäydennys on selkeästi yleisin *vastapäätä*-grammin seuralainen, ja tällaisia esiintymiä on 85,8 % seuralaisen saavista rakenteista. Partitiivitäydennyksistä 51 eli 22,9 % oli esiintymiä, jossa grammi toimii prepositiona lausekkeessa. Vastaavasti niistä 172 eli 77,1 % esiintyi postposition täydennyksenä. Genetiivitäydennyksen saavia adpositiorakenteita on seuralaisen saavista grammin esiintymistä 12,3 %. Genetiivitäydennys on siis paljon partitiivitäydennystä harvinaisempi. Tähän määrään vaikuttaa muun muassa se, että genetiivitäydennys esiintyy vain postpositioiden yhteydessä. Yleisesti on huomattavissa, että *vastapäätä*-grammi toimii ensisijaisesti aineistossa postpositiona, sillä näitä esiintymiä oli 207 eli 79,6 % adpositio- ja kvasiadpositioesiintymistä ja koko aineiston 300 esiintymästä yhteensä 69 %.

Aineistossa yleisin grammin esiintymisympäristö on partitiivitäydennyksen saava postpositioesiintymä. Tarkastellessani grammin esiintymistä erilaisissa adpositiorakenteissa

havaintsin, että tyypillisimmin rakenteiden kuvaama spatiaalinen suhde näyttäytyy hyvin samankaltaisena riippumatta siitä, onko *vastapäätä*-grammi prepositio vai postpositio lausekkeessa. Myöskään merkittäviä merkityseroja partitiivimuotoisten ja genetiivimuotoisten täydennysten esiintymissä ei ilmennyt.

(3) Asun Kalliossa, Helsinginkadulla viinakauppaa vastapäätä. (2012)

Esimerkissä 3 *viinakauppa* on selkeä ensisijainen kiintopiste, jonka perusteella tilankuvaus rakentuu. Adpositiorakenteen grammi ja täydennys muodostavat selkeän kokonaisuuden, jossa kuvattu spatiaalinen tilasuhde hahmottuu. Pakollisen täydennyksen saavissa adpositiolausekeissa voi tietenkin olla myös muita spatiaalista tilaa hahmottavia kielenaineiksia, kuten esimerkissä 3 on nähtävissä. Langacker (2008: 81–85) kuvaa tällaisia perättäisiä tarkentavia paikkaa ilmaisevia rakenteita nimellä *nested locative construction*. Kutsun näitä upotelokatiivirakenteiksi. Näissä lauseessa kuvattu sijainti tarkentuu vaihe vaiheelta. Tällaisen rakenteen osat antavat lisätietoa siitä, missä tarkalleen kyseinen hakualue sijaitsee, ja muodostavat moninaisen verkoston, joka kuvaa muuttujan sijaintia (Talmy 2000: 208–210). Nämä toimivat toissijaisina kiintopisteinä.

Kuten olen jo esittänyt, grammien on mahdollista saada tietyissä tilanteissa paikallissijaisia seuralaisia. Näiden välinen suhde grammiin on erilainen kuin partitiivi- ja genetiivitäydennyksillä. Omassa tutkimusaineistossani tällaisia esiintymiä on viisi, joista kolme saa illatiiviseuralaisen, yksi inessiiviseuralaisen ja yksi allatiiviseuralaisen. Tarkastelen seuraavaksi, millaisen spatiaalisen tilankuvauksen nämä eri rakenteet luovat, ja millä tavalla ne eroavat partitiivi- ja genetiivitäydennyksen saavista rakenteista. Uskon tämän havainnoinnin tarjoavan mielenkiintoisia havaintoja *vastapäätä*-grammin tehtävistä erilaisissa lauserakenteissa. Molemmat kielenaineikset koodaavat tällaisissa rakenteissa sijaintia eri tavoin.

(4) Ritilikkö on eteisen seinässä ylhäällä Ilpin sisäyksikkö rapuissa vastapäätä. (2009)

Esimerkissä 4 on esiintymä, jossa grammin seuralainen on inessiivimuotoinen. Kiintopiste jää kuitenkin implisiittiseksi, sillä grammin inessiivimuotoinen seuralainen *rapuissa* täsmentää vain hakualueen sijaintia. Sijainnin kuvaus tarkentuu paikallissijan ja grammin avulla ikään kuin askel askeleelta syvemmälle tilassa. Spatiaalinen sijainti hahmottuu ensin rappuihin, ja tämän sisälle hahmottuu itse grammin kuvaama hakualue. Kyseinen esiintymä on siis upotelokatiivirakenne. Erona esimerkin 4 ja 3 välillä on se, että esimerkistä 4 puuttuu

kokonaan grammin pakollinen täydennys. Kvasiadpositiorakenteissa hakualueen määrittämiseen osallistuu grammin lisäksi myös sen seuralaisen sijapäätte (Ojutkangas–Huomo 2010: 26). Paikallissijaisten seuralaisen merkitys on suurempi rakenteissa, joista täydennys puuttuu, sillä täydennyksen kuvaaman kiintopisteen sijaan nämä rakenteen muut osat toimivat ainoina suhteutuskohtina kuvatussa tilassa.

Inessiivi on olosija, ja sillä ilmaistaan tyypillisesti sijaintia rajatun tilan sisällä eli sillä ilmaistaan paikassa tai tilassa oloa. Sitä käytetään myös mm. mitan ja tavan ilmaisuissa. (VISK §1251.) Sen tehtävänä on tilassa olemisen, sijainnin merkitys. Inessiivi hahmottaa atemporaalisen relaation, johon ei sisälly minkäänlaista muutosta. (Leino 1993: 178–180). Inessiivimuotoisen seuralaisen saadessaan hahmottuu *vastapäätä*-grammin tilansuhteen kuvaus kuvattuun tilaan sisälle. Tämä seuralainen toimii siis sijaintia tarkentavana ilmauksena, mutta itse grammin kiintopiste jää implisiittiseksi.

Aineistossa esiintyi myös kolme illatiivimuotoisen seuralaisen saavaa *vastapäätä*-grammin esiintymää. Kahdessa esiintymässä tämä seuralainen oli *tu*-demonstratiivipronomini. Illatiivissa oleva demonstratiivipronomini *tu* luo merkityksen siitä, että sekä vastaanottajalla että tilannetta kuvaavalla on yhteinen jaettu käsitys sen merkityksestä. Sen tehtävänä on ilmaista tunnistettavuutta. *Tuo*-pronomini ilmaisee sijaintia, joka on näkökulmapaikasta erillinen, mutta havaintopiirin sisällä. Demonstratiiveilla on relationaalisia ominaisuuksia, eli ne jollain tapaa suhteuttavat tarkoitteen ja taustan suhdetta. (Etelämäki 2006: 155, 199–200). Grammien yhteydessä esiintyessään ne hahmottuvat erillisiksi toissijaisiksi kiintopisteiksi. Demonstratiivi kuitenkin toimii sijainnin viittauskohtana. (Ojutkangas 2012: 181.) Ojutkangas (2012: 189) kuvaillee demonstratiivien toimivan ”linkkeinä kuvattavan spatiaalisen ympäristön ja keskusteluympäristön välillä” niiden esiintyessä spatiaalisen grammin yhteydessä.

(5) Heräsin vasta kun rekka pysähtyi tuohon vastapäätä. (2007)

(6) vaimo haki oluet meille ja istui itse vastapäätä nojatuolille. (2005)

Esimerkissä 5 tilaa kuvaava henkilö viittaa tarkasteltavaan alueeseen deiktisen *tu*-pronominin avulla omasta näkökulmastaan. Demonstratiivipronominin tulkitaan aina suhteessa ympäröivään kielelliseen ja spatiaaliseen kontekstiin. Tilaa havainnollistetaan olettamuksella, että vastaanottajan on myös mahdollista ymmärtää, mihin pronominilla viitataan. Koska *tu*-pronomini tarkoittaa sijaintia näkökulmapaikasta erillisenä, mutta

näköpiiriin sisälle kuuluvana, on pronominin implikoima näkökulmapaikka oletettavasti sama implisiittiseksi jäävän kiintopisteen paikan kanssa.

Illatiivi ja allatiivi ovat tulosijoja, joiden tehtävänä on ilmaista jonnekin menemistä tai siirtymistä (VISK määritelmät: tulosija). Illatiivimuotoisen demonstratiivipronominin yhteys *vastapäätä*-grammiin näyttäytyy tässä siis edellistä inessiivimuotoista esiintymää kiinteämpänä sen deiktisyyden, sijamuodon sekä *tuo*-pronominin myötä. Tulosija ilmaisee tietynlaista siirtymää, inessiivin ilmaistessa esimerkissä 4 sijaintia. *Vastapäätä*-grammi ja sen sisältävät rakenteet ovat tyypillisesti itsessään hyvin staattisia, eivätkä ilmaise minkäänlaista liikettä tai siirtymää. Kuitenkin edellä kuvaamassani illatiivimuotoisen seuralaisen sisältävässä rakenteessa mahdollistuu tämä siirtymän ilmaisu paikallissijaisen seuralaisen kautta. Tällainen merkitys on itsessään paikallissijaisen päätteen sisältävissä grammeissa kuten *päähän, päälle*. Esimerkissä 5 demonstratiivipronomini ja grammi muodostavatkin tällaisen merkityksen. Esimerkissä 6 on esiintymä, jossa seuralainen on allatiivissa. Tällaisen paikallissijaisen seuralaisen saavat grammin esiintymät ovat ainoita tarkastelemiani rakenteita, jossa tietynlainen siirtymän ilmaisu on mahdollista staattisella *vastapäätä*-grammin ja seuralaisen yhdistelmällä.

Kvasiadpositiorakenteissa grammin tehtävä on tietyllä tapaa itsenäisempi kuin pakollisen täydennyksen saadessa. Partitiivi- tai genetiivimuotoinen täydennys toimii selkeänä ensisijaisena kiintopisteenä grammin kuvaamalle suhteelle. Sen puuttuessa kokonaan ilmenee tämä implisiittisesti tai laajemmasta kielellisestä kokonaisuudesta. Kuten edellä olen kuvannut, kvasiadpositiorakenteissa vaihtelee tämä riippuen paikallissijamuodosta.

On kuitenkin keskeistä huomata, millä tavoin grammin merkitys ja vastuu vaihtelee riippuen sen seuralaisista. Verrattaessa kyseisiä paikallissijaisen seuralaisen saavia esiintymiä on havaittavissa mm. se, että tulosijainen demonstratiivipronomini luo melko kiinteän yhteisen merkityskentän *vastapäätä*-grammin kanssa. Inessiivimuotoinen seuralainen näyttäytyy taas selkeästi erillisenä toissijaisena kiintopisteenä. Grammin seuralaiset eivät kuitenkaan toimi varsinaisen kiintopisteen korvikkeena tarkastelemissani kvasiadpositioesiintymissä.

Ojutkangas (2008, 2012) on havainnoinut kiintopisteen ilmaisun vastuun vaihtelevuutta adverbi- ja adpositiorakenteiden jatkumolla *sisä*- ja *ulko*-grammien kohdalla. Omat havaintoni eri rakenteiden ilmaiseman suhteen ja taustalla toimivien kiintopisteiden tehtävistä ovat samansuuntaisia Ojutkankaan havaintojen kanssa. Tutkimani staattisen grammin *vastapäätä*

kohdalla erityisen mielenkiintoista onkin juuri se, että paikallissija-adverbiaaleilla mahdollistuu tietynlainen siirtymän merkitys.

5 Vastapäätä-grammin merkitystehtävät aineistossa

5.1 Vastapäätä-grammin seuralaiset

Aineiston tarkastelu paljasti, että *vastapäätä* on semanttiselta merkitykseltään kaikissa tarkastelluissa 300 esiintymässä spatiaalista suhdetta kuvaava. Tämä oli odotuksenmukaista, sillä grammin sanakirjamääritelmät kuvaavat merkitykseksi vain tilasuhteen kuvauksen. Seuraavaksi tarkastelin, mitkä sanat toimivat *vastapäätä*-grammin seuralaisina aineistossa. Tämän tarkastelun avulla havainnoin, millaisia entiteettejä grammilla suhteutetaan spatiaalisessa tilassa. Jaoin adpositio- ja kvasiadpositiolausekkeiden seuralaiset sanaluokkiin sekä näiden sanaluokkien sisällä erinäisiin semanttisiin ryhmiin. Valtaosa seuralaisista on pakollisia adpositiolausekkeiden täydennyksiä, jossa ne toimivat tyypillisesti ensisijaisena kiintopisteenä.

Taulukko 3. *Vastapäätä*-grammin seuralaisen sanaluokat ja lukumäärät aineistossa.

	seuralaisten lukumäärä aineistossa
SUBSTANTIIVIT	223
yleisnimet	128
erisnimet	95
PRONOMINIT	37
persoonapronominit	33
indefiniittipronominit	2
demonstratiivipronominit	2
yhteensä	260

Taulukossa 3 on esitetty grammin seuralaisten sanaluokat. Seuralaiset ovat aineistossa joko substantiiveja tai pronomineja. Selkeästi yleisin sanaluokka on substantiivi. Näitä on aineistossa 223 eli 85,8 % grammin seuralaisista. Substantiiveista hieman yli puolet on yleisnimiä (57,4 %). *Vastapäätä*-grammi saa huomattavan paljon erisnimiä seuralaisekseen. Näitä on peräti 42,6 % substantiiveista. Pronominien osuus on 14,2 %, ja niitä on aineiston seuralaisista yhteensä 37. Pronomineista taas valtaosa (89,2 %) on persoonapronomineja.

Taulukossa 4 grammin seuralaiset on jaoteltu alakategorioihin niiden merkityksen mukaan. Esitän samassa taulukossa myös kaikki esiintyneet pronominit. Ryhmät muodostuivat

aineiston käsittelyn myötä. Jaotteluni perustuu sanojen leksikaaliseen merkitykseen eli niiden ensisijaiseen sanakirjamerkitykseen. En siis perusta jakoani siihen, millaisessa semanttisessa roolissa ne toimivat lausekonteksteissa. Tämän jaottelun avulla havainnoin, millaiset merkitysryhmät toistuvat grammin seuralaisina eli kiintopisteenä.

Taulukko 4. *Vastapäätä*-grammin seuralaisten jakautuminen semanttisiin ryhmiin.

	lukumäärä aineistossa
YLEISNIMET	128
rakennussanat	55
paikkasanat	37
esinesanat	13
rakennuksen osat	11
ihmissanat	7
väyläsanat	4
eläinsanat	1
ERISNIMET	95
rakennusten nimet	85
kaupunkien nimet	7
ihmisten nimet	2
väylien nimet	1
<i>PRONOMINIT</i>	37
<i>minä</i>	17
<i>sinä</i>	2
<i>hän</i>	6
<i>me</i>	2
<i>te</i>	1
<i>tuo</i>	2
<i>se</i>	5
<i>toinen</i>	2

Yleisnimet olen jakanut rakennus-, paikka-, esine-, ihmis- väylä-, eläinsanoihin sekä rakennuksen osiin viittaaviin sanoihin. Rakennussanoihin kuuluvat rakennuksiin viittaavat sanat kuten *hotelli*, *palolaitos* ja *koulu*. Paikkasanoja ovat jaottelussani konkreettista sijaintia kuvaavat sanat. Tällaisia ovat siis esimerkiksi sanat *hauta*, *opinahjo* ja *parkkipaikka*. Ryhmän sisäinen kirjo on melko suurta, sillä se sisältää kaikki fyysistä paikkaa kuvaavat sanat, jotka eivät yksiselitteisesti esimerkiksi ole rakennuksia kuvaavia sanoja. Esinesanoja ovat muun muassa *anturi*, *sänky* ja *uhriarkku*. Rakennuksen osia ilmaisevat sellaiset sanat kuin *ikkuna*, *parveke* ja *tiiliseinä*. Ihmisiin viittaavat sanat ovat luokittelussani ihmissanvoja, ja ryhmään kuuluu esimerkiksi sana *mies*. Väyläsanoihin olen luokitellut sanat *tie*, *katu* ja *itäraja*. Eläinsana on eläintä merkitsevä sana *oinas*. Erisnimet jakautuvat rakennusten, kaupunkien, ihmisten sekä väylien nimiin. Kuvaamani esimerkit näistä semanttisista ryhmistä ovat peräisin aineistostani.

Olen pyrkinyt tarkistamaan epävarmat merkitykset hakemalla lisäesimerkkejä sanojen käytöstä Googlen avulla. Tämän lisäksi esiintymät, joissa esiintyi erinäisiä kirjoitusvirheitä, olen luokitellut niiden todennäköisimmän tarkoitteen perusteella. Kuvaan seuraavaksi esiintyneiden merkitysryhmien prosentuaaliset osuudet, seuralaisena toimivien sanojen sijamuodot sekä grammin aseman näissä lausekkeissa. Tämän lisäksi havainnoin esiintyneiden seuralaisten kautta grammin kuvaamaa merkityskenttää ja sitä, millä tavoin se rakentuu kyseisissä lauseissa.

5.1.1 Substantiivit

Kuten taulukosta 4 on nähtävissä, rakennukset ovat sekä yleis- että erisnimenä yleisin seuralaisten merkitysryhmä. Aineistossani rakennus näyttäytyy selkeästi *vastapäätä*-grammilla kuvatun suhteen prototyypisenä kiintopisteenä. Rakennuksiin viittaavat yleisnimet ja erisnimet kattavat yhteensä 53,8 % kaikista grammin seuralaisista, eli rakennus toimii noin puolissa esiintymistä kiintopisteenä. Rakennussanojen jälkeen eniten on erinäisiä paikkasanoja, joihin kuuluvat erinäiset fyysisiin paikkoihin viittaavat sanat. Näitä on aineistossa 37, ja niiden osuus on seuralaisista 14,2 %. Näiden joukko on semanttisesti melko moninainen. Rakennuksen osia kuvaavia sanoja ja esinesanoja esiintyy kohtalaisesti. Ihmisiin viittaavia sanoja on yleisnimissä 7 ja erisnimissä vain 2. Näiden osuus on siis yhteensä vain 3,5 % kaikista seuralaisista. Yllätyin näiden vähäisestä määrästä, sillä uskoin ihmisiin viittaavien sanojen olevan rakennusten lisäksi toinen keskeinen prototyypisenä

kiintopisteenä toimiva merkitysryhmä, sillä grammi sopii hyvin kuvaamaan ihmistenvälistä sijaintia. Tämän lisäksi kieli on tyypillisesti hyvin ihmiskeskeistä (Ojutkangas 2001: 621).

Suurin täydennysten merkitysryhmä aineistossa on rakennuksiin viittaavat sanat. Erisnimissä näitä on yhteensä 85 esiintymää, eli aineistossa tyypillisin grammin seuralainen oli rakennukseen viittaava erisnimi. Grammi on näistä 77 esiintymässä postpositio ja kahdeksassa prepositio. Tyypillisimmin nämä rakenteet saavat partitiiviseuralaisen (*Siwaa vastapäätä*, *vastapäätä Sheratonia*), mutta 11 saa genetiivimuodossa olevan seuralaisen (*Säästöpankin vastapäätä*). Rakennuksiin viittaavat yleisnimet ovat toiseksi suurin ryhmä, ja esiintymistä 46 toimii postpositiona (*uimahallia vastapäätä*) ja yhdeksän prepositiona (*vastapäätä taloja*). Kuusi täydennyksistä on genetiivissä. Rakennuksiin viittaavissa sanoissa eniten esiintyviä sanoja olivat *hotelli* (12 esiintymää), *koulu* (4 esiintymää) ja *ravintola* (4 esiintymää).

Paikkaa kuvaavista yleisnimistä kahdeksassa grammi toimii prepositiona ja 29 esiintymässä postpositiona (*keidastakin vastapäätä*). Kuusi näistä adpositiorakenteista saa genetiiviseuralaisen (*tontin vastapäätä*), yksi inessiivimuotoisen seuralaisen ja muut partitiiviseuralaisen. Sana *asema* esiintyy tämän merkitysryhmän sanoissa toistuvasti.

Esinesanoja oli aineistossa 13 (*vastapäätä lampunjalkaa*, *anturin vastapäätä*). Seitsemässä esiintymässä grammi on prepositio ja kuudessa postpositio. Sen seuralaisista yhdeksän on partitiivissa, kaksi genetiivissä, yksi illatiivissa ja yksi allatiivissa. Rakennuksen osiin viittaava grammin seuralainen on aina partitiivissa (*seinää vastapäätä*). Näistä yhdeksässä tapauksessa grammi toimii postpositiona ja kahdessa prepositiona.

Kaikki kaupunkien nimiin luokittelimieni erisnimien seuralaiset ovat partitiivimuodossa ja grammi on lausekkeessa prepositioasemassa (*vastapäätä Jerikoa*). Nämä esiintymät olivat kaikki peräisin Raamatusta. Pidän melko epätyypillisenä sitä, että kaupunki toimii tilasuhteen kiintopisteenä *vastapäätä*-grammin yhteydessä, sillä kaupungilla ei ole useinkaan hahmotettavissa luontaista etupuolta, ja sen hahmo ei ole kovin selkeärajanen. Väyläsanoiksi nimittämäni luokassa grammi toimii kahdessa esiintymässä prepositiona ja kahdessa postpositiona. Nämä sanat ovat partitiivissa. Erisnimiin luokittuva väylää kuvaava sana *Sihtikatu* on esiintymässään partitiivissa ja siinä *vastapäätä*-grammi toimii postpositiona. Tarkastelen tässä luvussa vielä tarkemmin tämän semanttisen ryhmän luonnetta grammin kiintopisteenä.

Ihmissanoiniksi nimittämäni luokassa esiintyy substantiivi *mies* yhteensä viisi kertaa. Seitsemästä ihmissanasta kuusi saa grammin postpositioksi (*miestä vastapäätä*) ja yksi prepositioksi. Partitiivi on tässäkin ryhmässä yleisin seuralaisen sijamuoto (6 esiintymää), ja yhdessä se on genetiivimuotoinen. Kaksi ihmiseen viittaavaa erisnimeä ovat aineistossa molemmat rakenteissa, jossa grammi on postpositiona, ja toinen näistä on partitiivissa ja toinen genetiivissä. Ainoa eläinsanaksi luokittelemani esiintymä on partitiivimuodossa ja *vastapäätä* toimii postpositioasemassa.

Näiden havaintojen pohjalta ei ole havaittavissa merkittäviä eroja sen suhteen, missä asemassa grammi alaluokissa toimii, tai missä sijamuodossa tämä seuralainen tyypillisimmin on. Kattavia vertailuja käyttöpositiosta ja seuralaisen sijamuodosta ei näiden ryhmien välillä ole erityisen mielekästä tehdä tiettyihin alaluokkiin kuuluvien esiintymien vähäisyyden vuoksi. Tarkastelussani alaryhmissä poikkeuksena oli kaupunkien nimiä kuvaava merkitysryhmä, jossa grammi oli kaikissa 7 esiintymässä prepositio. Substantiivien luokassa grammi toimii postpositiona 178/223 (79,8 %) esiintymistä, ja sen seuralainen on partitiivissa 193/223 (86,5 %) esiintymässä.

Kuten olen luonnehtinut, *vastapäätä*-grammin merkitys kuvaa sitä, että suhteutettavat entiteetit ovat jollain tapaa kuvattavissa 'kohdakkain, etupuolet toisiaan kohti'. Tämän kannalta keskeistä on esimerkiksi se, onko entiteettien luonne jollain tapaa asymmetrinen eli erottuuko niillä jonkinlaista korosteista puolta, johon nähden grammin merkityskenttä hahmottuu. Tarkastelen tätä ilmiötä aineistostani esimerkkien avulla, sillä haluan havainnoida, millaisia entiteettejä on mahdollista suhteuttaa grammilla, ja sitä, millainen viittauskehys näissä lausekonteksteissa vallitsee.

Viittauskehys näyttäytyy aineistossa usein luontaisena. Tämä tarkoittaa sitä, että tilassa hahmottuvien entiteettien ominaisuudet itsessään ovat keskeisiä, sillä nämä ohjaavat muuttujan sijainnin ilmaisua. Grammin tehtävänä on kuvata muuttujan orientaatiota kiintopistettä kohti. Tämä orientaation kuvaus syntyy usein entiteetin piirteiden kautta.

(7) Kävin tänään läntiselläkadulla kerttua vastapäätä. (2014)

(8) Ravintolaa vastapäätä oli jonkinlainen leikkipuisto, jossa oli kaikenlaisia härveleitä.
(2015)

Esimerkissä 7 täydennys '*kerttu*' voidaan tulkita merkitsevän *Kerttu*-nimisen henkilön asuinpaikaksi, *Kerttu*-nimiseksi henkilöksi tai mahdollisesti nimeksi jollekin fyysiselle

paikalle. Oletettavasti merkityksenä kyseisessä lausekontekstissa on Kertun sijainti tai asuinpaikka, jota ilmaistaan metonymian avulla. Metonymia tarkoittaa kielikuvaa, jossa käsitettä käytetään viittaamaan johonkin läheiseen käsitteeseen (Lakoff–Johnson 1980: 35–36). Olen luokitellut tämän erisnimissä ihmisten nimiin, sillä se on sen leksikaalinen merkitysryhmä. Tämä esimerkki kuitenkin osoittaa, että aineistoni grammin seuralaisten merkitysryhmiin luokittelu saattaa poiketa niiden merkityksestä esiintymiskontekstissa.

Svorou (1994) esittää, että joissain kielissä ’etusuunnassa oleminen’ (*ANTERIOR*) ja ’vastapäätä oleminen’ (*OPPOSITE*) on koodattu samalle grammille. Suomessa kuitenkin nämä kaksi koodataan eri tavalla. Keskeistä on kuitenkin näiden tilasuhteiden perustuminen samaan etu–taka-akseliin. ’Vastapäätä olemisessa’ hänen mukaansa muuttujaa käsitetään asymmetrisenä entiteettinä. Kiintopisteen hahmoa käsitellään sen mukaan, onko sillä luontaista korosteista puolta hahmotettavissa. (Svorou 1994: 129, 136.) Se nähdään jaottomana ja symmetrisenä entiteettinä tämän puuttuessa. Kiintopisteestä hahmottuva akseli syntyy suhteessa muuttujaan, joko sen luontaisen etupuolen tai muuttujan yleisen sijainnin pohjalta. Tämä osoittaa, että kiintopisteen piirteet voivat vaihdella tilanteesta riippuen, mutta ’vastakkain sijaitseminen’ mahdollistuu tästä huolimatta. Tämän myötä en kuvaisi *vastapäätä*-grammia täysin resiprookkisena, sillä muuttujan ja kiintopisteen ominaisuudet tämän korosteisen etupuolen suhteen eivät synny grammin kuvaamassa tilasuhteessa samoilla perusteilla.

Luontaisessa viittauskehyksessä on siis löydettävissä entiteetin etu- tai takapuoli, joka on perustana koordinaattisysteemille ja tilasuhteiden kuvaamiselle (Levinson 2003: 41–42). Rakennuksia merkitsevissä sanoissa oletusarvoinen etupuoli määräytyy usein joko sisäänkäynnin tai jollain tapaa korosteisen piirteen perusteella. Tässä entiteetti hahmotetaan asymmetriseksi tämän piirteen perusteella. Entiteettien välisen suhteen kuvauksessa ulkoisella tarkkailijalla on usein merkittävä rooli etu- ja takapuolen määräytymisessä. (Svorou 1994: 124–125, Langacker 1991: 50–51.)

Esimerkkilauseessa 8 lausekkeen *ravintolaa vastapäätä* ilmaisema hakualue hahmottuu ravintolan sisäänkäyntiin tai muuhun korosteiseen puoleen nähden edessäpäin olevaksi alueeksi. Huomattavaa on kuitenkin se, että vaikka hakualueeksi hahmottuu ravintolan edessä oleva alue, on tilanilmaus *ravintolan edessä* merkitykseltään hyvin erilainen. *Edessä*-grammi kuvaa hakualueeksi kiintopisteen lähellä olevan alueen, joka sijaitsee ymmärretyn etupuolen puolella. (Ks. Teeri-Niknamoghdam 2021.) *Edessä*-grammi hahmottaisi kyseisessä

lausekontekstissa hakualueen hyvin lähelle ravintolaa tai jopa siihen kiinni. *Ravintolaa vastapäätä* taas hahmottaa muuttujan olevan tästä irrallinen, esimerkiksi toisella puolella katua. Verrattuna tähän *vastapäätä*-grammi hahmottaa hakualueen jonkinlaisen etäisyyden päähän kohtisuorasti eteenpäin. Onkin ilmeistä, että suhteutettavien entiteettien välillä täytyy olla jonkinlainen erottava jakolinja tai erottava tila. Tämä on keskeinen ero *ete*-vartaloisiin grammeihin kuten *edessä*, *eteen*.

Aineistoni esiintymien perusteella vaikuttaa tyypilliseltä, että kiintopisteen ja muuttujan välille hahmottuu jokin jakolinja. Esimerkkilauseissa 7 ja 8 on tulkittavissa muuttujan ja kiintopisteen väliin tie. Esimerkissä 7 se näkyy eksplisiittisesti ilmaistuna toissijaisen kiintopisteen tehtävässä. Esimerkissä 8 tämä näyttäytyy taas todennäköisenä tulkintana, jolloin se jää implisiittiseksi. Tällöin jakolinja sijoittuu suhteutettavien entiteettien, *ravintolan* ja *leikkipuiston*, välille. Jos tällainen jakolinja on hahmotettavissa, ei entiteettien etupuolten tarvitse olla luontaisesti toisiaan kohti. Tällöin *vastapäätä*-grammi hahmottaa molempien entiteettien toisiaan kohti suuntautuvan puolen korosteisena.

- (9) Täysikuu nousee taivaalle hetki ennen auringonnousua, jolloin Kuu ja Aurinko ovat täsmälleen toisiaan vastapäätä. (2017)

Edellä oleva esimerkki 9 on erityisen mielenkiintoinen siinä ilmenevien entiteettien hahmojen kannalta. Suhteutettavat entiteetit ovat symmetrisiä. Vaikuttaa siltä, että näkökulmana on Maan pinnalla oleva katsoja, tai jokin muu ulkopuolinen entiteetti, joka antaa entiteeteille etupuolen kuvaamalla ne toisiaan vastakkain oleviksi. Tällöin niiden toisiaan päin oleva puoli on korosteinen, vaikka se on pelkästään grammin luoman merkityssuhteen aikaansaama. Kuvattu 'toisiaan päin' oleminen hahmottuu entiteettien välille, joiden luonne on täysin symmetrinen. Esimerkissä 9 on siis jonkinlainen relatiivinen viittauskehys. Relatiivista viittauskehystä käytetään tavallisimmin suomen kielessä kuvaamaan suhteita kiintopisteiden välillä, joilla ei ole luontaista etu- tai takapuolta (Huumo 2013: 9). Tällöin esitetyn spatiaalisen tilasuhteen kuvaus on riippuvainen ulkopuolisen tarkastelijan näkökulmasta.

Esimerkki 9 osoittaa, että *vastapäätä*-grammin käyttö ei edellytä sitä, että suhteutettavat entiteetit olisivat jollain tapaa asymmetrisiä. Mielestäni esiintymä on kuitenkin erityistapaus, sillä tilankuvauksissa, jossa luontaisia etupuolia ei ole havaittavissa, tarvitaan tyypillisesti jotain muutakin, jotta grammin *vastapäätä* käyttö mahdollistuu luontevasti. Esimerkiksi lause *koivu on kuusta vastapäätä* ei sellaisenaan toimi, vaan kuvaukseen tarvitaan jokin taustalla toimiva lisätieto, kuten entiteettejä erottava jakolinja. Jos esimerkiksi näiden entiteettien

välillä sijaitsisi joki, olisi entiteettien sijainnin suhteutus *vastapäätä*-grammilla hyväksyttävämpää.

(10) Tai istuu lattialle sänkyä vastapäätä ja hengittää numeroiden rytmiin. (2019)

Esimerkissä 10 puhuja hahmottuu istuvan sänkyyn nähden huoneen vastakkaisella puolella. Keskeistä on se, että huoneen kokonaisuus hahmottuu tilankuvauksessa toissijaisena sisältävänä kiintopisteenä. Huone toimii tietynlaisena toimintatilana, jonka sisällä kuvataan grammin avulla tarkempaa sijaintia suhteessa ensisijaiseen kiintopisteeseen (*sänky*). Tämän kautta muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde hahmottuu. Tässä toimii taustalla Talmyn kuvaama kenttäperustainen viittauskehys. Tämä fyysinen tai kuvitteellinen tila määrää tilasuhteiden kuvauksen. Tyypillisesti tällainen tila on esimerkiksi jokin huone, jolla on luontainen etuosa, jonka perusteella *edessä*-grammin ilmaisema sijainti on ymmärrettävissä. (Talmy 2000: 213–214.) Kyseisen viittauskehyksen puitteisiin hahmottuivat selkeästi aineistossani lähinnä esiintymät, joissa huone toimii toissijaisena sisältävänä kiintopisteenä. Taustalla eivät välttämättä vaikuta tilan ominaiset piirteet, vaan tila itsessään toimii sijaintikuvauksen taustana yleisesti, ja tämän kautta *vastapäätä*-grammin merkitys ’vastakkain oleminen’ havainnollistuu. Grammi siis kuvaa entiteetit tämän tilan eri puolille.

Edellä kuvaamani esimerkit havainnollistavat hyvin *vastapäätä*-grammin omaa semantiikkaa. Erityisesti ne kuvastavat tilanteita, joissa luontainen etupuoli puuttuu. Tällaisissa tapauksissa tilasuhdetta voi hahmottaa tarkastelemaan jokin ulkoinen entiteetti, joka antaa entiteeteille korosteisen puolen kuten esimerkiksi 9. Tällaisia esiintymiä oli aineistossani vain yksi. Esimerkki 10 havainnollistaa suhdetta, jossa sisältävä kiintopiste eli taustalle hahmotuva tila ohjaa tulkitsemaan kuvatun suhteen tarkoittavan tilan vastakkaisilla laidoilla sijaitsemista. Usein siis grammin merkityksessä näkyy jonkin eri puolilla oleminen. Kuten esimerkiksi 7 ja 8 sekä vertailu *edessä*-grammiin paljastivat, on *vastapäätä*-grammin kuvaaman tilasuhteen toimintatilassa jokin jakolinja.

Jos entiteeteillä kuitenkin on luontaiset etupuolet, ei grammin käyttö edellytä tällaisten tulkintojen tekoa. Lauseen *tuolit ovat toisiaan vastapäätä* kuvatessa kahden tuolin sijaintia toisiaan kohti, ei grammin käyttö edellytä merkittävää välille tulevaa erottavan jakolinjan tai kenttäperustaisen viittauskehyksen tulkintaa. Uskon kuitenkin, että tälle luontaiseen etupuoleen perustuvalla käytöllä on rajansa. Tätä olisi mielenkiintoista tutkia lisää. *Vastapäätä*-grammin esiintymät näyttävät tämän perusteella sijoittuvan luontaisen, kenttäperustaisen ja relatiivisen viittauskehyksen puitteisiin. Frontaalilla akselilla valinta

tehdäänkin tyypillisesti luontaisen ja relatiivisen viittauskehyksen välillä (Ojutkangas 2005: 535).

Suuri osa aineiston kiintopisteinä toimivista entiteeteistä saa selkeärajaisen hahmon. Tällä tarkoitan sitä, että entiteetti hahmottuu melko tarkkaan rajatuksi kokonaisuudeksi, jonka rajat ovat melko yksiselitteisesti tulkittavissa. Aineistossa esiintyy joitain kiintopisteinä toimivia entiteettejä, joiden luonne eroaa tästä. Tällaisten predikaatioiden merkityskenttä ei välttämättä ole yhtä selkeärajainen. Tällöin grammin *vastapäätä* kuvaama tilasuhteen ilmaus ei välttämättä kata koko entiteetin hahmoa. Tällaisia ovat väyläsanoiksi kutsumani merkitysryhmän sanat. Ryhmään kuuluvat teitä ja rajoja merkitsevät sanat, joiden hahmo on pitkänomainen. Näitä esiintymiä edustavat esimerkit 11-13.

(11) Hänen mukaansa Iskender-ohjukset olisivat viety Suomen itärajaa vastapäätä, josta taas en oikein ole löytänyt tietoja netistä. (2013)

(12) PSOAsin opiskelija-asuntojen maastossa, siinä Sihtikatua vastapäätä. (2019)

(13) Vesilaitoksen tiellä vastapäätä Haunisten altaalle lähtevää polkua katajapuskan takana mopedi, joka kylläkin näyttäis olevan hyvin riisuttua mallia. (2016)

Näiden lausekontekstien perusteella voi tehdä vain arvauksia siitä, millaiseksi grammin hakualue näissä hahmottuu. Esimerkissä 13 se on selkeästi tulkittavissa tiestä eriyvän polun alkukohdaksi. Tällöin hakualue hahmottuu tien toiselle puolelle. Tie toimii toissijaisena kiintopisteinä, jonka avulla grammin merkitys täsmentyy. Pitkänomaisen kiintopisteen predikaation aktiivinen osa saattaa olla jokin tietty piste tai osa entiteetin hahmossa. Tätä erilaista vaikutusalaa havainnollistaa Leinon esittämien predikaattien [YMPYRÄ] ja [KAARI] ero, jotka hahmottavat kaksiulotteista tilaa. Predikaatin [YMPYRÄ] taustana toimii tila itsessään, mutta predikaatin [KAARI] kehyksenä toimii taas abstrakti alue [YMPYRÄ]. (Leino 1993: 76–78.)

Esimerkissä 11 Suomen raja on suuntautunut kohti Venäjää. Hakualueeksi hahmottuu Venäjän puolelle sijoittuva alue, joka sijaistee tämän rajan läheisyydessä ja samoilla leveysasteilla rajan kanssa. Edellä kuvaamani esiintymät olivat kokonaisuudessaan odottamattomia, sillä uskoin *vastapäätä*-grammin suhteuttavan entiteettejä, jotka näyttäytyvät selkeärajaisina hahmoina spatiaalisessa tilassa. Myös nämä esiintymät vahvistavat käsitystä, että muuttujan ja kiintopisteen väliin hahmottuu jokin jakolinja erityisesti luontaisen etupuolen puutuessa.

5.1.2 Pronominit

Aineisossa *vastapäätä*-grammi saa seuralaiskseen 36 kertaa pronominin.

Pronominiseuralaisista enemmistö on persoonapronomineja, joita on 28. Tämän lisäksi grammin seuralaisena toimii kuusi demonstratiivipronominia ja kaksi on indefiniittipronominia. Pronomineista eniten esiintyy *minä*-pronominia (*mua vastapäätä, vastapäätä minua*). Tämän perusteella näyttää siltä, että puhujan oma näkökulma on tyypillinen, sillä se toimii pronomineista kiintopisteenä yleisimmin. Tämän yleisyys oli odotettavaa, sillä tilasuhteiden havainnointi tapahtuu omasta näkökulmasta, jolloin muuttuja sijoitetaan tilassa omaan tarkastelunäkökulmaan nähden. *Minä*-pronomini kattaa kaikista seuralaisista 6,6 %, ja pronominiseuralaisen saavista grammin esiintymistä 47,2 %.

Pronominit ovat aineistossa yhtä genetiivimuotoa ja kahta illatiivimuotoa lukuun ottamatta aina partitiivissa. Toiseksi yleisin persoonapronomini on *hän*, joka esiintyi aineistossa 6 kertaa. Demonstratiivipronomineista *se*-pronomini esiintyi aineistossa 5 kertaa. Muut pronominit esiintyivät vain kerran tai kahdesti grammin seuralaisena. Näitä olivat persoonapronominit *sinä, me, te*, demonstratiivipronomini *tuo* ja indefiniittipronomini *toinen*.

Aineistossa kaksi kertaa esiintyvä seuralainen *toinen* esiintyy molemmissa esiintymissään muodossa *toisiaan*. Esimerkin 14 kaltaisissa lauseissa sanottu pätee molempiin osallistujiin, eli niillä on vastavuoroinen eli resiprookkinen suhde. Resiprookkipronominin yhteyteen kuuluu possessiivisuffiksi, joka on pronominin korrelaatin kanssa samanmuotoinen (VISK §732).

- (14) Molemmat hotellit sijaitsevat vastapäätä toisiaan ja ovat sijoittuneet ylös rinteeseen.
(2006)

Indefiniittipronominin monikkomuotoinen ja omistusliitteen omaava muoto suhteuttaa hyvin selkeästi tilassa hahmottuvat oliot toisiinsa. On siis eksplisiittisesti ilmeistä, että näiden hotellien välinen suhde on kaksisuuntaista, eli hotelli A on hotellia B vastapäätä samalla tavoin kuin hotelli B on hotellia A vastapäätä. *Molemmat* korostaa tätä resiprookkista suhdetta entisestään.

5.2 Määritteet

Vastapäätä saa aineistossa erilaisia sitä tarkentavia määritteitä. Tarkasteltavaksi olen ottanut kaikki *vastapäätä*-grammin yhteyteen liittyvät määritteet, jotka tarkentavat kuvattua suhdetta

entiteettien välillä. Tällaisia aineistossa olivat astemääritteet ja tietyt adverbit. Ne osallistuvat grammin kanssa kuvatun tilasuhteen hahmottumiseen. Aineistossa tällaisia määritteitä esiintyy yhteensä 23. Kokonaisuudessaan *vastapäätä*-grammi saa aineistossa melko vähän tarkastelemiani määritteitä. 300 esiintymästä vain 7,7 % saa määritteen täsmentämään grammin merkitystä. Esiintyneet määritteet sekä se, missä kieliopillisessa asemassa grammi toimii kyseisissä esiintymissä, on esitetty alla olevassa taulukossa 5.

Taulukko 5. *Vastapäätä*-grammin määritteet ja *vastapäätä*-grammin kieliopillinen asema määritteen sisältävissä esiintymissä.

MÄÄRITTE	PREPOSITIO	POSTPOSITIO	ADVERBI
aivan (1)			1
juuri (1)	1		
lähes (1)		1	
melkein (10)	4	4	2
suoraan (4)	4		
suurin piirtein (1)	1		
tarkalleen (1)	1		
täsmälleen (1)		1	
vinosti (2)	1	1	
vinottain (1)			1
YHTEENSÄ (23)	12	7	4

Tarkastelen grammia määrittäviä astemääritteitä käyttäen Huumon (2019) kuvaamia luokitteluperusteita ja määritelmiä sulkeisen skaalan astemääritteille. Sulkeisella skaalalla on selkeä ja rajattu luonne. Täyteen astemääritteet ilmaisevat adjektiiveja määrittäessään sitä, missä määrin ominaisuus pätee kyseiseen entiteettiin. Rajaavat astemääritteet ovat hyvin lähellä edeltävää ryhmää, ja ne tyypillisesti määrittävät adjektiiveja, joiden ominaisuudella on raja-arvo. Toimiessaan määritteenä *aivan* kuvaa tilannetta, jossa muuttujan sijainti asettuu hakualueelle selvästi. (Huumo 2019: 10.) *Vastapäätä*-grammin yhteydessä se hahmottaa entiteetin olevan hakualueen sisällä erityisen kohdakkain kiintopisteen kanssa.

Approksimaalisilla astemääritteillä kuvataan likimääräisyyttä, ja niitä ovat esimerkiksi *melkein* ja *lähes*. Tarkentaviksi astemääritteiksi luokituvat tietyt likimääräisyyden ja täsmällisyyden adverbit. Ne määrittävät täsmällistä arvoa sumentamalla tai tarkentamalla sitä. (Huumo 2019: 10–11.) Tällaisia ovat aineistossani esiintyneet *tarkalleen* ja *täsmälleen*.

Grammi *vastapäätä* saa useisiin eri sulkeisen skaalan alaluokkiin kuuluvia astemääritteitä aineistossani.

Avoimen skaalan astemääritteet ovat skalaarisia, eikä niillä ole selkeitä rajoja (Paradis 2001: 50–51.). Tällaisia ovat esimerkiksi sanat *melko*, *todella* ja *vähän*. Grammi ei saa avoimen skaalan astemääritteitä tutkimusaineistossa. Tämä johtune siitä, että *vastapäätä* asemoi muuttujan selvästi rajatulle hakualueelle, jolloin avoimen skaalan astemääritteet eivät sovi tyypillisesti käytettäväksi. Grammin skalaarisuus on kohtalaisen heikkoa, sillä sen kuvaama relaatio ei vallitse erivahvuisena riippuen sijainnista hakualueella. Huumo (2019: 24–25) esittää, että avoimen skaalan astemääritteet eivät sovi luontevasti tiettyjen grammien määritteiksi, jos niiden semanttinen luonne ei tue tätä, huolimatta siitä, että ne voisivat olla teoreettisesti kieliopillisesti mahdollisia. Avoimen skaalan astemääritteet eivät sovi määrittämään grammia luontevasti myöskään oman kielitajuni perusteella. Lausekkeet **melko vastapäätä koulua* ja **hän on todella vastapäätä* ovat melko epätyypillisiä ja epäkieliopillisia.

Käytettäessä grammia *vastapäätä* on tilassa selkeä määräsuunta ilmaistulle spatiaaliselle kuvaukselle. Kiintopisteen etupuolen keskikohdasta voi ajatella lähtevän akselin, joka osoittaa kohtisuorasti kiintopisteen etupinnasta poispäin. Tältä osin se muistuttaa läheisesti frontaaliakseliin perustuvia grammeja *edessä* ja *takana*. *Vastapäätä*-grammilla ei ole asteittaista luonnetta, vaan hakualueella joko ollaan tai ei olla. Tämän myötä eri aste-erojen ilmaisu ei ole mahdollista avoimen skaalan astemääritteillä luontevasti. Tämä on mahdollisesti yksi syy *vastapäätä*-grammin yhteydessä esiintyvien astemääritteiden vähäisyyteen. Esiintyneet määritteet eivät myöskään tarkenna muuttujan ja kiintopisteen välistä etäisyyttä.

Yleisin aineistossa esiintyvä määrite on astemäärite *melkein*, joka esiintyi grammin yhteydessä 10 kertaa. *Suoraan*-adverbi esiintyy *vastapäätä*-grammin määritteenä neljästi. Muut määritteet esiintyvät vain kerran tai kahdesti. Esimerkkilauseessa 15 approksimaalinen asteilmaus *melkein* kuvaa aluetta, joka jää hieman itse *vastapäätä*-grammin oman hakualueen ulkopuolelle. *Sammonkadun viheralue* sijaitsee siis lähestulkoon *Kotipizzan* kanssa vastakkain. Lauseessa on myös havaittavissa tyypillinen grammin käyttöympäristö, jossa tilassa suhteutettavien entiteettien väliin hahmottuu tie, joka on oletettavasti tämä *Sammonkatu*. Tämä selkeyttää entisestään grammin hakualueen hahmottumista.

- (15) Haukiojalla Sammonkadun viheralueella kotipizzaa melkein vastapäätä ollut naisten musta tunturipyörä parisen viikkoa, jossa kori ohessa. (2009)

Tämän lisäksi aineistossa esiintyy määritteenä toimivia adverbeja, jotka suoraan tarkentavat grammin merkityskenttää kyseisessä kontekstissa. Näitä ovat adjektiivista muodostunut adverbi *suoraan*, johtimen *-(i)ttAin* sisältävä adverbi *vinottain* sekä samasta kantasanasta muodostunut *-sti*-johtimen sisältävä adverbi *vinosti*. (VISK §682, §379.)

- (16) Pahimmassa tapauksessa huone on sillä tavalla että parveke on suoraan vastapäätä toista rakennusta. (2014)

Suoraan esiintyi aineistossa neljä kertaa. Esimerkissä 16 se täsmentää entisestään merkityskenttää, ja korostaa muuttujan sijaitsevan tarkalleen kiintopisteeseen kanssa kohdakkain. Näiden entiteettien välinen tilallinen yhteys näyttäytyy hyvin selkänä ja täsmällisenä.

- (17) Nangthongin rantakadulla, Seaview hotellia vinosti vastapäätä ainakin on ja [- -] .
(2013)

- (18) Alkuillasta istuimme parvekkeella drinkeillä ja seurasimme liikennettä pääkadulla sekä vinottain vastapäätä olevan ravintolan tapahtumia. (2006)

Adverbien *vinosti* ja *vinottain* määritteekseen saavien *vastapäätä*-grammin esiintymät (esimerkit 17 ja 18) ovat erityisen mielenkiintoisia, sillä grammin ilmaisema hakualue muovautuu melko erilaiseksi. Grammin hakualue hahmottuu tyypillisesti kohtisuorana linjana kiintopisteeseen nähden, mutta näissä esiintymissä *vinosti* ja *vinottain* ohjaavat tulkitsemaan hakualueen olevan viistosti edessäpäin.

Astemääräte voi sijoittua suoraan grammin edelle sen ollessa postpositiona, jolloin astemääräte liittyy itse grammiin eikä koko adpositiolausekkeeseen (VISK §699). Esiintymiä, jossa astemääräte tai määritteenä toimiva adverbi sijoittuu suoraan grammin eteen, oli aineistossa 16. Neljä määritteen saavaa *vastapäätä*-grammin esiintymää on adverbeja, ja niissä määräte sijoittuu grammin edelle. Tyypillisin sijainti määritteelle oli aineistossa selkeästi suoraan postpositiona toimivan grammin edelle liittyminen.

Kahdessa esiintymässä astemääräte sijoittuu adpositiolausekkeen eteen, jolloin se liittyy kyseiseen lausekkeeseen eikä pelkästään adpositioon. Esimerkit 19 ja 20 edustavat näitä esiintymiä. Esimerkissä 19 esiintyy myös sana *vasemmalle*, joka täsmentää astemääritteen *melkein* ilmaisemaa poikkeamaa.

(19) Jo kahdella reissulla hyväksi havaittuja ruokapaikkoja on tässä muutama: Ten star, joka on melkein mäkkäriä vastapäätä mäkkäristä katsottuna vasemmalle. (2015)

(20) Täysikuu nousee taivaalle hetki ennen auringonnousua, jolloin Kuu ja Aurinko ovat täsmälleen toisiaan vastapäätä. (2017)

ISK esittää, että adpositio ja genetiivitäydennys muodostavat kiinteän kokonaisuuden, jossa täydennys ja adpositio ovat aina vieretysten. Tällaisissa rakenteissa mahdollinen astemäärite tulee tämän kiinteän rakenteen eteen. (VISK §699). Tästä poiketen aineistossa oli kuitenkin esiintymä, jossa näiden väliin tuli astemäärite *melkein*. Esimerkki 21, jossa tämä esiintymä on kuvattu, on myös ainut astemääritteen sisältävä genetiivitäydennyksellinen adpositiolauseke. Astemääritteen poikkeava sijainti näyttäytyy myös omasta kielitajustani poikkeavana esiintymänä.

(21) löytyy tuosta honka rakenteen melkein vastapäätä (vanhalla lahdentiellä järvenpäähän päin). (2005)

(22) Se snautserin uintipaikka oli vastapäätä suurinpiirtein Salon hautausmaata tois puol jokkee kun sieltä nykyään Esperin omistamaa hoitokotia ja pientä lasten leikkipuiston kohdalta lähti siitä kevyenliikenteen väylältä joka kulkee joen rantaa (2018)

Yhdessä esiintymässä (esimerkki 22) määrite *suurin piirtein* sijaitsee vasta adposition jälkeen. Tämä esimerkki havainnollistaa hyvin sitä, että tietyin ehdoin adpositiorakenteiden sanajärjestys on muokattavissa. Tässä *suurin piirtein* toimii sumentavana määritteenä.

Aineistossani esiintyvät astemääritteet jakautuvat melko selkeästi kahteen eri semanttiseen luokkaan sen suhteen, miten nämä muovaavat grammin merkityskenttää: spesifioiviin ja approksimoiviin. Esiintyneet *aivan, juuri, suoraan, tarkalleen* ja *täsmälleen* kuvaavat sijainnin suoraan kohtisuorasti kohdalle. *Melkein, lähes* ja *suurin piirtein* taas kuvaavat taas sijainnin jäävän hieman hakualueen ulkopuolelle.

5.3 Verbit

Tässä luvussa tarkastelen, millaisia verbejä aineistossa esiintyy. Tätä tarkastelemalla halusin havainnoida, minkä verran grammin sisältävät lauseet voivat kuvata jonkinlaista liikettä tai muutosta, vaikka grammi itsessään ilmaisee staattista sijaintia. Verbin laatu vaikuttaa kuvatun tilasuhteen tulkintaan. Koska grammin ilmaisema suhde on staattista, paikan suhteuttamista, esiintyvät verbit ovat laajalti myös luonteeltaan staattisia. Kuvaan alla esiintyneitä verbejä

sekä rakenteita. Verbien tarkastelu rajoittuu tutkimuksessani vain yleiseen havainnointiin niiden luonteesta *vastapäätä*-grammin sisältävissä lauseissa.

Selkeästi eniten esiintyvä verbi oli staattinen *olla*. Tilaa ja olosuhdetta ilmaistaan usein *olla*-verbin sisältävillä rakenteilla (Pajunen 2001: 113). *Olla* predikaattina ei ole semanttisesti tyhjä, vaikka sen kuvaama prosessi on hyvin skemaattinen. Se hahmottaa eräänlaisen prosessin muuttujan ja kiintopisteen välille (Leino 1993: 183–184). Sen yleisyys *vastapäätä*-grammin kanssa ei ole siis yllättävää, sillä grammin itse ilmaistessa staattista asemaa ja orientaatiota pidän loogisena sen esiintymistä ensisijaisesti lauseissa, jossa verbi on staattinen.

Olla-verbi esiintyi lauseissa, jossa verbin määritteenä toimii *vastapäätä*-grammin sisältävä adpositiorakenne. Nämä rakenteet olivat tyypillisesti muodossa *olla vastapäätä jotain* tai *vastapäätä jotain on jotain*. Tällaiset lauseet aineistossa kuvasivat muuttujan orientaatiota suhteessa kiintopisteeseen staattisessa tilassa. Esimerkki 23 kuvaa tällaista tilannetta.

(23) Me asuttiin Desert Rosessa ja se on melkein vastapäätä Golden Sandsia. (2006)

(24) Jospa jois ensin tämän sanoi Tuula ja istui vastapäätä minua olevaan pehmustettuun korituoliin. (2004)

(25) Asumme tässä ravintolaa vastapäätä ja jokapäivä odottelen, että koska lähtisi lounaalle. (2009)

Toiseksi eniten esiintyi aineistossa asentoverbejä, joita olivat verbit *istua*, *seisoa*. Tämän lisäksi useaan kertaan esiintyivät verbit *sijaita* ja *asua*. Ne ilmaisevat fyysisistä olemista ja sijaintia. Myös näiden verbien avulla koodataan tilaa ja olosuhdetta. Esimerkit 24 ja 25 kuvaavat näitä esiintymiä. Nämäkin verbit ovat siis staattisia.

Aineistossa esiintyi kahdesti verbi *tulla*, joka ilmaisee jonkinlaista liikettä. *Tulla*-verbi on monitulkintainen kuvaamansa merkityksen kannalta. Se voi kuvata mm. liikettä, muutosta tai aspektia. Esimerkissä 26 *tulla*-verbi ilmaisee 'olemaan tulemista', eikä se kuvaa niinkään suoranaista liikettä. *Rakentaa*-verbin sisältävä esimerkki 27 kuvaa myös liikkeen tapahtuvan grammin hakualueella. Esimerkin 28 mahdollisena kontekstina on istumajärjestyksen suunnittelu, jolloin henkilöt 'sijoitetaan' pöydän vastakkaisille puolille. On huomattavaa, että liikettä kuvaavia verbejä esiintyy hyvin vähän.

(26) Halpa-Halli tulee paloasemaa vastapäätä ja risteys on muutenkin jo niin tukossa että ei pääse aamulla kunnolla töihin lähtemään. (2013)

(27) Mutta viime joulukuussa hotellia vastapäätä rakennettiin ostoskeskusta joten liikkeitä on tullut lisää. (2007)

(28) Jokaista miestä vastapäätä tulee yksi nainen. (2004)

Huomattavaa oli aineistossa myös se, että *vastapäätä*-grammi esiintyy usein rakenteissa, joissa verbiä ei ole. Nämä esiintymät näyttäytyivät lauserakenteeltaan joko mahdollisesti puutteellisena tai kuvatekstimäisenä kuvauksena tilasta, kuten esimerkki 29. Osa esiintymistä kuvasi vain tarkoitteen paikkaa, ja niissä adpositiolauseke toimii tarkentavana lausekkeena kuvaamassa sijaintia. Esimerkissä 30 adpositiolausekkeen tehtävänä on vain tarkentaa sijaintia, jolloin se toimii loppuun sijoittuvana attribuuttina (VISK §587).

(29) Kelaa vastapäätä tosiaan. (2013)

(30) Paras rahanvaihtokurssi on Calanguten keskustassa olevassa kenkäkaupassa, vastapäätä Rock Cafeeta. (2009)

Vastapäätä-grammi esiintyi usein *va*-partisiippimuodon yhteydessä, jolloin partisiippi sijoittui grammin jälkeen. Yleisin oli *olla*-verbin *va*-partisiippi. *Vastapäätä oleva* ilmaisee entiteetin olemisen tilassa jatkuvana, staattisena (VISK §522). Aineistossa esiintyneet verbit olivat siis ylivoimaisesti staattisia. Tyypillisesti *vastapäätä*-grammi liittyy *olla*-verbiin. Liikettä kuvaavien verbien yhteydessä grammi on aineistossa harvinainen. Tämä oli odotuksenmukaista, sillä *vastapäätä* ei kuvaa hakualueelle siirtymistä tai sieltä poistumista. *Vastapäätä* esiintyy monissa lausekonteksteissa myös sijaintia tarkentavana NP:nä, jolloin ne ovat jälkiattribuutteja.

6 Pohdinta

Olen tutkimuksessani tarkastellut *vastapäätä*-grammin käyttöä ja merkitystä Suomi24-korpusaineistossa. Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, millaista suhdetta kyseinen grammi ilmaisee ja millaisissa rakenteissa se tyypillisesti esiintyy. Olen tarkastellut grammin kuvaaman suhteen rakentumista ja sanan käyttöä luokittelemalla 300 esiintymän aineistoani erinäisiä piirteitä tarkastellen. Tarkastelin grammin esiintymien jakautumista adverbeiksi, kvasiadpositioiksi ja adpositioiksi, sen jakautumista pre- ja postpositioihin ja adpositiorakenteiden seuralaisten sanaluokkaa systemaattisesti. Tämän lisäksi olen havainnoinut, millaisia määritteitä se saa yhteyteensä sekä millaisia verbejä sen yhteydessä esiintyy. Aineistoni käsittely oli systemaattista.

Odotuksieni mukaisesti kaikki aineistoni 300 *vastapäätä*-grammin esiintymää edustivat spatiaalista suhdetta entiteettien välillä. Grammilla ei ole aineiston perusteella havaittavissa temporaalista tai abstraktia käyttöä. Tarkastelemalla sen käyttöä ja semanttista luonnetta eri aineistoa käyttämällä on mahdollista, että spatiaalisen käytön lisäksi ilmenisi myös mahdollisia käytön metaforisia laajentumia. On kuitenkin selvää, että grammin kuvaama spatiaalinen suhde on sen ensisijainen merkitys.

Tutkimukseni ei kykene tyhjentävästi poissulkemaan mahdollisuutta, että grammilla voisi olla spatiaalisen käytön lisäksi myös muita käyttötyyppejä. Uskon kuitenkin *vastapäätä*-grammin staattisen luonteen vaikuttavan siihen, että temporaalinen laajentuma on hyvin epätodennäköinen. Grammi *vastapäätä* ei myöskään saa useiden muiden grammien tapaan eri sijapäätteellisiä muotoja. Tämän uskon olevan yhteydessä siihen, että grammin merkityskenttä rajautuu vain staattisiin spatiaalisiin ilmauksiin. Esimerkiksi frontaaliseen akseliin perustuvilla grammeilla kuten *edessä* tai *takana* on myös dynaamisia tilanteita kuvaavia muotoja (*eteen*, *taakse*), joissa aika kuvataan tyypillisesti jonkinlaisena liikkeenä. Näissä jakautuminen staattisiin ja dynaamisiin on yhteydessä eri grammimuotoihin. (Huumo 2013: 8–10, 15–16). *Vastapäätä* on siis aineistossani aina atemporaalinen predikaatio, sillä siltä puuttuu temporaalinen hahmo.

Vertailu muihin grammeihin on havainnollistanut sitä, että *vastapäätä*-grammin käyttöön liittyy useita eri taustalla vaikuttavia tekijöitä. Se on tietynlainen akseligrammi, sillä se perustuu laajalti entiteetille ominaisiin piirteisiin, ja tilasuhde hahmottuu tietylle puolelle tätä orientaatiota. *Vastapäätä*-grammin tehtävä on keskeisesti sekä orientaation että sijainnin

kuvaaminen. *Vastapäätä*-grammi on kuitenkin merkitykseltään hyvin staattinen eikä kykene ilmaisemaan liikettä itsessään. Huumo (2019) kutsuu suuntagrammeiksi sellaisia grammeja, joiden kuvaama sijainti perustuu vektoriin, joka kuvaa muuttujan liikesuuntaa tai orientaatiota suhteessa tilakuvauksen kiintopisteeseen. Suunta on vektori, jolla on määräsuunta ja tarkka alkupiste. Esimerkkinä toimivat hänen tutkimuksessaan grammit *kohti* ja *ohi*. Vaikka tarkastelemani grammin kuvaama merkitys on hyvin lähellä tätä suuntagrammin määritelmää, on lokatiivinen akseligrammi kuvaavampi nimitys *vastapäätä*-grammille. Tämä johtuu siitä, että *vastapäätä* on totaalisen staattinen. Myös *vastapäätä*-grammin kuvaaman tilasuhteen tietyn tasoinen resiprookkisuus entiteettien välillä tekee käsitteestä suuntagrammi jollain tasolla epäsoveliaan. Vektoripohjaisen analyysin englannin prepositioista esittävät Zwarts ja Winter (2000) erottavat lokatiivisen (*locative*) ja direktionaalisen (*directional*) eli suuntaa ilmaisevan prepositioilmauksen toisistaan kuvauksessaan. Lokatiiviset ilmaukset ovat staattisia, kun taas suuntaa ilmaisevien he kuvaavat ilmaisevan jonkinlaista muutosta. (Zwarts-Winter 2000: 201–202, Zwarts 2005: 740–741.) Lokatiivinen ilmaus toimii siis kuvaavampana terminä, vaikka *vastapäätä*-grammin ilmaisema suuntaisuus on keskeistä sen merkityksessä. Lokatiivinen toimii fennistiikassa kattoterminä erinäisille paikanilmauksille.

Aineistossa yleisin *vastapäätä*-grammin esiintymisympäristö on sen toimiminen postpositiona adpositiolausekkeissa, jotka saavat pakollisen partitiivitäydennyksen. Tällaisia esiintymiä oli aineistosta kaikkiaan 172 eli 57,3 %, eli ylivoimaisesti eniten. Genetiivitäydennys oli aineiston adpositiolausekkeissa selvästi harvinaisempi kuin partitiivitäydennys. Tämä oli odotettavissa, sillä genetiivitäydennyksen käyttö rajoittuu vain postpositorakenteisiin kyseisen grammin kohdalla. Genetiivitäydennysesintymiä oli yhteensä 32. Prepositiiona grammi esiintyi partitiivitäydennyksen kanssa 51 kertaa. Adverbina grammi toimi aineistossani 40 esiintymässä.

Systemaattisia merkityseroja ei ollut havaittavissa genetiivi- ja partitiivitäydennyksen saavien adpositiolausekkeiden välillä. Ainoa ero näissä täydennyksissä hahmottui olevan partitiivin ja genetiivin prototyypinen ero rajattuuden ja rajaamattomuuden suhteen, eli genetiivitäydennyksen sisältävän rakenteen voidaan nähdä ilmaisevan entiteetin olevan tietyllä tapaa rajatumpi ja kiinteämpi kokonaisuus. Genetiivi näyttää myös yleisesti nykykorvaan epätyypillisempänä valintana (*anturin vastapäätä*, *hotellin vastapäätä*, *meidän vastapäätä*) verrattaessa näitä partitiivimuotoisiin vastineisiin (*anturia vastapäätä*, *hotellia vastapäätä*, *meitä vastapäätä*). Nämä genetiivimuodot ovat aineistostani peräisin. Olisi erityisen mielenkiintoista tehdä vertailua siitä, millä tavoin grammin nykykäyttö eroaa sen

aiemmasta käytöstä vertaamalla tätä eri aikakausilta olevan korpus-aineiston avulla. Tämän avulla saisimme tietoa esimerkiksi siitä, onko genetiivimuotoinen täydennys grammin yhteydessä ollut ennen yleisempi kuin nykykäytössä. VISK (§703) esittää, että genetiivi on *lähellä*-, *edellä*- ja *vastapäätä*-grammin kohdalla tyypillisempi konkreettisten paikkojen ilmaisussa. Aineistossani kuitenkin kaikki esiintymät ilmaisivat konkreettista paikkaa, minkä vuoksi en voi tarkastella tämän väittämän todenperäisyyttä oman tutkimukseni perusteella.

Eroja prepositiorakenteiden ja postpositiorakenteiden välillä ei myöskään ole selkeästi havaittavissa aineiston perusteella. Erot ovat todennäköisesti lähinnä kielenkäytön yleisistä normeista johtuvia, eli rakenteista taajempikäyttöisempi näyttäytyy sopivampana valintana. Sanajärjestystä muovaamalla voidaan korostaa valittuja kielen yksikköjä. Tutkielmani aineisto viittaa siihen, että *vastapäätä*-grammi toimii tyypillisemmin adpositiolausekkeissa postpositiona.

Vastapäätä-grammin kuvaama suhde on laajasti kaksisuuntainen suhteutettujen entiteettien välillä. Tämä tarkoittaa sitä, että molemmat hahmottuvat entiteetit voidaan kuvata 'toisiaan vastapäätä' olevaksi kuvattaessa samaa tilasuhdetta. Muuttujana toimivat entiteetit on kuvattu tyypillisesti liikkuvampina ja pienempinä. Kiintopisteenä toimiva entiteetti on tilassa hahmottuvista entiteeteistä suurempi, kontekstista tunnistettavampi tai yleisesti tutumpi tyypillisesti. (Talmy 2000: 314–318.) Alla oleva esimerkkipari 31 ja 32 havainnollistaa tätä sekä tilasuhteen mahdollista kaksisuuntaisuutta.

(31) K-markettia vastapäätä oleva ilmoitustaulu (2011)

(32) Ilmoitustaulua vastapäätä oleva K-marketti.

Olisikin mielekästä tulevaisuudessa tarkastella, miten grammilla suhteutettavat muuttujat eroavat kiintopisteinä toimivista entiteeteistä tarkastelemalla tätä ilmiötä systemaattisesti grammin esiintymissä. Oma tutkimukseni on pyrkinyt vain kuvaamaan kiintopisteiden semanttisia piirteitä kattavasti, sillä ne ovat tunnistettavissa adpositiolausekkeissa tyypillisesti yksiselitteisesti. Aineiston käsittelyssä kuitenkin havainnoin, että muuttuja oli yleisemmin kooltaan pienempi sekä liikkuvampi entiteetti, mikä vastaa yleisesti kuvattua eroa tyypillisten muuttujen ja kiintopisteiden välillä. En myöskään osaa esittää lopullista johtopäätöstä siitä, onko *vastapäätä*-grammi itsessään täysin resiprookkinen.

Viisi esiintymää oli aineistossa luokiteltavissa kvasiadpositioiksi. Tarkastelin näitä grammin ja paikallissijaisen seuralaisen muodostavia rakenteita pohtien, millä tavoin nämä

paikallissijaiset seuralaiset suhteutuvat pakollisiin genetiivi- ja partitiivimuotoisiin täydennyksiin. Paikallissijojen merkitys vaikuttaa vahvasti siihen, millaisena suhde grammin ja seuralaisen välillä näyttäytyy. Pakollisen täydennyksen ja tämän myötä kiintopisteen puuttuessa näyttäytyy paikallissijainen seuralainen lähinnä erillisenä toissijaisena kiintopisteenä. Paikallissijaisen seuralaisen merkitys on merkittävämpi kvasiadpositiorakenteissa kuin adpositiorakenteissa, sillä tämä toissijainen kiintopiste toimii kvasiadpositiorakenteissa tällöin merkittävimpänä sijaintia kuvaavana rakenteena lauseessa. Paikallissijaisten seuralaisten asemaa kiintopisteen korvikkeena olisi mielekästä tutkia lisää, sillä tutkimusaineistossani näiden esiintymien määrä oli vähäistä ja rajoittui tiettyihin muotoihin. Tältä osin kuvaukseni *vastapäätä*-grammin seuralaisista jää puutteelliseksi. Tämän lisäksi myös adpositiorakenteissa, joista löytyy ensisijainen kiintopiste, esiintyvät erinäiset paikanilmaukset voivat olla merkittäviä grammin merkityksen kannalta.

Useat tutkimukset ovat keskittyneet tarkastelemaan lähinnä grammien pakollisia täydennyksiä. Koska omaan tutkimukseeni sisällytin myös paikallissijaisten seuralaisten tarkastelun, uskon tarkasteluni täydentävän havaintoja näiden merkityksestä ja tehtävistä grammien yhteydessä. Paikallissijaisia muotoja grammien yhteydessä on tarkastellut Ojutkangas (2008, 2012). Oma analyysini näistä seuralaisista ja niiden toiminnasta toissijaisina kiintopisteinä olivat yhtäläisiä Ojutkankaan havaintojen kanssa.

Vastapäätä-grammi on lokationaalinen, sillä se hahmottaa sijaintia ja suuntautumista. Sen hakualue on kolmiulotteinen tila, jossa grammi toimii. Suunnan ilmaisu on keskeisesti osa sen merkitystä, eli se ilmaisee muuttujan sijaintia suhteessa kiintopisteen tiettyyn puoleen, jolloin sen hakualue muodostuu tälle alueelle. Grammi kuvaa sellaista sijaintia, jossa muuttuja ja kiintopiste ovat toisistaan erillään. Suhteutettavien entiteettien välille hahmottuva etäisyys näyttää tilannekohtaisesti määräytyvältä.

Kuten Talmy (2000: 198–199) esittää, akselistoon perustuvat *edessä*, *takana*, *vasemmalla* ja *oikealla* eivät mahdollista suuren välimatkan tulkintaa. Esimerkkinä hän esittää pyörän sijainnin suhteessa kirkkoon näillä sanoilla. Samalla tavoin *vastapäätä*-grammin kuvaama entiteettien välinen etäisyys lauseessa *pyörä on kirkkoa vastapäätä* ei voi olla kovinkaan merkittävä, jotta grammin käyttö olisi luontevaa. Olisi myös mielenkiintoista tarkastella, kuinka suuri suhteutettavien entiteettien välinen etäisyys on mahdollinen. Uskon, että entiteettien välillä täytyy olla jonkinlainen väli, kuten *vastapäätä*-grammin vertaus *edessä*-grammiin viittasi.

Olen tarkastellut tutkimuksessani kiintopisteenä toimivia entiteettejä lausekkeissa. Adpositiolausekkeiden grammin seuralaisina toimivat substantiivit (223) ja pronominit (37). Tarkastelin sanaluokkien sisällä, millaiset semanttiset merkitysryhmät toistuivat aineistossa. Eri merkitysryhmät muotoutuivat aineiston ehdoilla, eli muodostin kyseiset semanttiset ryhmät havainnoinnin myötä. Käytössäni minulla oli vain grammin esiintymän sisältävä lause, joten jouduin paikoin tekemään tulkintoja tarkoitetusta merkityksestä. Koska merkitysryhmäjaottelu perustui sanojen leksikaaliseen merkitykseen, eivät sanat toimineet aina tätä vastaavassa semanttisessa roolissa lausekonteksteissa.

Suurin merkitysryhmä olivat rakennuksiin viittaavat yleis- ja erisnimet, ja toiseksi suurin erinäiset paikkasanat. Erisnimien osuus grammin seuralaisena toimivista substantiiveista oli merkittävän suuri. Rakennusten yleisyys grammin seuralaisena ei ollut yllättävää, sillä niillä on tyypillisesti luontainen etupuoli, ja ne usein sijaitsevat katujen vastakkaisilla puolilla julkisivut toisiaan kohti. Tyypillisimmin aineistossa suhteutettiin kaksi fyysistä paikkaa toisiinsa grammilla. Ihmisiin viittaavien sanojen vähäisyys grammin täydennyksenä tai seuralaisena taas yllätti substantiivien ryhmässä, koska odotin, että ne toimisivat kiintopisteenä useammin, sillä kielenkäyttö on laajasti hyvin ihmiskeskeistä. *Minä*-persoonapronomini oli kuitenkin selkeästi yleisin kiintopisteenä esiintyvä pronomini.

Tarkastelemieni esiintymien kohdalla pohdin kiintopisteen etupuolen hahmottumista, sillä ennakko-oletuksenani oli se, että tyypillisesti muuttujan ja kiintopisteen luontaiset tai kuvitteelliset etupuolet hahmottuvat toisiaan kohti *vastapäätä*-grammin esiintymissä. Tarkasteluni osoitti, että grammin kuvaama vastakkain oleminen ei edellytä sitä, että entiteettien luontaiset etupuolet olisivat suuntautuneet toisiaan kohti, mutta taustalla toimii tällöin jokin muu asia ohjaamassa grammin käyttöä.

Erityisesti *vastapäätä*-grammin vertaaminen *edessä*-grammiin tarjosi mielenkiintoisia havaintoja tarkasteleman grammin merkityksestä. *Vastapäätä*-grammin kuvaamassa spatiaalisessa suhteessa entiteettien välille hahmottuu nimittäin usein jokin näitä erottava jakolinja. Tällöin grammi asemoi entiteetit tämän linjan eri puolille. Tämä jakolinja oli tyypillisesti aineistossani fyysisten paikkojen välissä oleva tie. Aineistossani oli myös esiintymiä, jossa kenttäperustainen viittauskehys toimi tilakuvauksen perustana. Näissä toissijainen sisältävä kiintopiste toimi koko tilankuvauksen toimintatilana, jonka puitteissa tilasuhde hahmottui. Tällöin entiteetit hahmottuvat tilan sisälle sen eri puolille tai päihin.

Lausekonteksti, joissa viittauskehys näyttäytyi relatiivisena, osoitti, että grammilla on mahdollista suhteuttaa entiteettejä, joilla ei ole korosteista puolta. Tämän myötä suhdetta hahmottuu tarkastelemaan jokin ulkopuolinen, jonka näkökulman kautta rakentuu grammin kuvaama tilasuhde entiteettien välille, ja korosteiseksi puoleksi hahmottuvat toisiaan päin olevat puolet. Tyypillisesti taustalla kuitenkin vaikuttavat muut tekijät, jotka mahdollistavat grammin käytön, eli tämä tulkinta vaikuttaa olevan melko harvinainen grammin käyttökonteksteissa.

Grammin seuralaisten kohdalla havainnoin eri merkitysluokkiin jakautuvien entiteettien luonnetta. Tyypillisesti nämä näyttäytyivät selkeärajaisina, ja niiden hahmo tietynlaisena 'pisteenä' tilassa. Tästä poikkeavia olivat teihin ja rajaan viittaavat sanat kuten *Itäraja* ja *katu*, joita nimitin väyläsanoiksi.

Vastapäätä-grammi sai aineistossa sulkeisen skaalan astemääritteitä sekä tiettyjä merkitystä tarkentavia adverbeja määritteekseen yhteensä 23 esiintymässä. Nämä määritteet olivat approksimaalisia tai tarkentavia, eli ne asemoivat muuttujan grammin hakualueen lähelle tai juuri sen kohdalle. Yleisin määrite oli aineistossa 10 kertaa grammin kanssa esiintynyt *melkein*. Avoimen skaalan astemääritteet eivät vaikuta olevan grammin semanttisen luonteen vuoksi mahdollisia, eikä niitä esiintynyt aineistossa yhtään. *Vastapäätä*-grammin skalaarisuus on hyvin heikkoa, sillä grammin kuvaamalla hakualueella on selkeät rajat. Se, että grammi sai aineistossa määritteet *vinosti* ja *vinottain*, on osoitus keskeisesti grammin merkitykseen kuuluvasta suuntaisuudesta. Grammin yhteyteen liittyvien määritteiden tarkastelu osana tutkimustani auttoi grammin hakualueen kuvauksessa. *Vastapäätä*-grammin kuvaama suhde näyttäytyy akselina, joka suuntautuu kiintopisteen etupinnasta kohti muuttujaa.

Grammin yhteydessä esiintyviä verbejä päädyin tarkastelemaan vain yleisimpiä rakenteita havainnoimalla. Tämän tarkastelun päätarkoituksena oli lähinnä havainnoida, ovatko verbit näissä rakenteissa ensisijaisesti staattisia. Tämän lisäksi halusin tarkastella, voivatko myös liikettä kuvaavat verbit esiintyä grammin kanssa. Ylivoimaisesti eniten *vastapäätä*-grammi esiintyi rakenteissa, jossa verbinä oli staattinen *olla*-verbi. Tämän lisäksi grammin esiintyminen verbittömissä rakenteissa oli hyvin yleistä. Useissa lauseissa grammi toimi sijaintia tarkentavana lauseenloppuisena adverbiaalina. Näiden jälkeen yleisiä esiintyneitä verbejä olivat *istua*, *sijaita*, *seisoa* ja *asua*. Myös näissä heijastuu grammin asema tilasuhdetta ja sijaintia kuvaavana grammina. Tämä on yhteneväinen sen käsityksen kanssa, että staattista

tilaa kuvaavat grammit toimivat tyypillisesti staattisten verbien kanssa. Aineistossa esiintyneitä liikettä kuvaavia verbejä oli todella vähän.

Vastapäätä-grammia voi kuvata lokatiiviseksi akseligrammiksi, koska sillä keskeisesti kuvataan muuttujan sijaintia suhteessa kiintopisteeseen, joka asettuu tiettyyn suuntasuhteeseen. Sen hakualue sijoittuu kiintopisteestä nähden edessä olevalle alueelle eli siitä hahmottuu tietynlainen orientaatioon perustuva akseli. Tämä etupuoli kuitenkin määräytyy esiintymäkohtaisesti osana laajempaa kontekstia ja todellisuutta. Tämän akseliin perustuvan suuntautumisen lisäksi *vastapäätä*-grammin merkityksen kannalta keskeinen on myös grammin toimintatilan ominaisuudet, sillä grammi hahmottaa entiteetit tässä tilassa sen eri päihin tai eri puolille jonkinlaista jakolinjaa. Grammin kuvaaman tilasuhteen hahmotus rakentuu hyvin kiinteästi kontekstista riippuen eri tavoin, minkä myötä tämän tilasuhteen kuvaus on melko monitasoinen. Se voi tarkoittaa kahden entiteetin luontaiset etupuolet toisiaan päin sijoittumista tai niiden sijoittumista kohdakkain eri puolille esimerkiksi tietä. Se voi myös tietyin ehdoin merkitä entiteettien sijoittumista eri puolille säiliömäistä toissijaista sisältävää kiintopistettä, jonka sisällä muuttuja ja ensisijainen kiintopiste sijaitsevat tilan vastakkaisilla puolilla. Luonnehtisin tämän perusteella *vastapäätä*-grammin luonnetta suuntautumiseksi, jossa suhteutettavien entiteettien valinta kiintopisteeksi ja muuttujaksi kuvaa valittua näkökulmaa tilanteeseen.

Lähteet

Aineslähteet

Suomi24 2001–2017 = Aller Media Oy (2019). Suomi24 virkkeet -korpus 2001–2017, Korp-versio 1.2 [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2020021803>

Suomi24 2018–2020 = City Digital Group 2021. Suomi24 virkkeet -korpus 2018–2020, Korp-versio [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavilla: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2021101521>

Muut lähteet

Etelämäki, Marja 2006. *Toiminta ja tarkoite : tutkimus suomen pronominiesta tämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Evans, Vyvyan – Green, Melanie 2006. *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh University Press Ltd, Edinburgh.

Grünthal, Riho 2003. *Finnic adpositions and cases in change*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 244. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

Haukioja, Timo 1998. Rektio ja rajattuus. Huomioita suomen adpositioiden rektiosta. – Anneli Pajunen (toim.) *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta*, s. 217–229. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Heine, Bernd 1997. *Cognitive Foundations of Grammar*. Oxford University Press, New York.

Helasvuo, Marja-Liisa – Marjut Johansson – Sanna-Kaisa Tanskanen 2014. *Kieli verkossa : näkökulmia digitaaliseen vuorovaikutukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Huumo, Tuomas 2010. Suomen väyläadpositioiden prepositio- ja postpositiokäyttöjen merkityseroista. *Virittäjä* 114, s. 531–561.

— 2013. Kaiken edellä on nainen. Suomen dynaamisten akseligrammien järjestelmä ja sen käyttö paikan ja ajan ilmauksissa. *Sananjalka* 55, s. 7–28.

— 2019. Melkein kohti, ihan lähellä, melko keskellä. Mitä astemääritteet kertovat spatiaalisten grammien semantiikasta? *Sananjalka* 61, s. 7–29.

- Jussila, Raimo 1998. *Vanhat sanat : vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KS = Kielitoimiston sanakirja. 2022. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. URN: NBN:fi:kotus-201433. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 10.11.2022. Viitattu: 10.1.2024.
- Koskinen, Yrjö 1860. *Finska Språkets Satslära. Ett försök*. SWK, Åbo.
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1980. *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Concept, Image, and Symbol. The cognitive basis of grammar*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. 1st ed. Oxford University Press, New York.
- Leino, Pentti 1993. *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1*. Kieli 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Levinson, Stephen C. 2002. *Space in Language and Cognition : Explorations in Cognitive Diversity*. Cambridge University Press, New York.
- Merimaa, Heidi 2004. Adpositiot suomen kieliopissa 1600-luvulta 1800-luvun loppuun. *Virittäjä* 108, s. 55–79.
- Moore, Kevin Ezra. 2011. Ego-perspective and field-based frames of reference: Temporal meanings of front in Japanese, Wolof, and Aymara. *Journal of Pragmatics* 43(3), s. 759–776.
- Pajunen, Anneli 2001. *Argumenttirakenne : asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Sadeniemi, Matti 1970. *Kielenkäytön kysymyksiä*. 3. p. SKS, Helsinki.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3*. SKST 556 – KKTKJ 62. SKS–KKTK, Helsinki 1992–2000.
- Suutari Toni 2006. Body-part names and grammaticalization. *Grammar from the Human Perspective: Case, Space and Person in Finnish*. 1st ed. Vol. 277. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Svorou, Soteria 1994: *The Grammar of Space*. John Benjamins, Amsterdam.
- Talmy, Leonard 2000. *Toward a Cognitive Semantics Vol. 1*. The MIT Press, Cambridge.
- Teeri-Niknamoghdam, Krista 2021. *Edessä ja edellä : suomen ete-vartaloisten tilagrammien merkitykset ja metaforisuus*. Turun yliopisto, Turku.

- Ojutkangas, Krista 2001. *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2005. Viittauskehykset ja tarkastelunäkökulma – miten sijaintia perusakselilla kuvataan? *Virittäjä* 109, s. 525–551.
- 2008. Mihin suomessa tarvitaan sisä-grammeja? *Virittäjä* 112, s. 382–400.
- 2012. Ikkuna ulos: Suomen ulko-grammit ja huomion ikkunoiminen. *Virittäjä* 116, s. 169–197.
- Ojutkangas, Krista – Huumo, Tuomas 2010. Mikä erottaa muodot *sisällä* ja *sisässä*? ”Synonymymisten” muotojen analyysi. *Sananjalka* 52, s. 19–43.
- Paradis, Carita 2001. Adjectives and boundedness. *Cognitive Linguistics* 12, s. 47–64.
<https://doi.org/10.1515/cogl.12.1.47>
- Penttilä, Aarni 1963. *Suomen kielioppi*. 2. tarkistettu p. WSOY, Porvoo.
- VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004. *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki. [verkkoversio]
Viitattu: 15.1.2024. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- Zwarts, Joost 2005. Prepositional Aspect and the Algebra of Paths. *Linguistics and Philosophy* 28, s. 739–779.
- Zwarts, Joost – Winter, Yoad 2000. Vector space semantics: A model-theoretic analysis of locative prepositions. *Journal of Logic, Language, and Information* 9 (2), 169–211.
<https://doi.org/10.1023/A:1008384416604>